

Examensarbete, 15 hp, för speciallärarexamen VT 2018

Drömmar i särklass!

En studie med fem elever på gymnasiesärskolan och deras tankar om framtiden

Dreams in Special class!

A study of five students at the Special needs upper secondary school
and their thoughts on the future.

Caroline Andersson

Författare/Author

Caroline Andersson

Titel/Title

Drömmar i särklass! En studie med fem elever på gymnasiesärskolan och deras tankar om
framtiden.

Handledare/Supervisor

Kerstin Ahlqvist

Examinator/Examiner

Daniel Östlund

Sektionen för lärande och miljö

Sammanfattning/Abstract

Studiens syfte är att belysa de funderingar och tankar som elever med utvecklingsstörning kan ha inför sin framtid. Tanken är också att synliggöra de önskemål som eleverna har för att känna sig delaktiga vid inflytandet av sin egen undervisning genom att ta reda på om elevernas önskemål återspeglar skolans tankar om inflytande och delaktighet. Arbetet ger en övergripande översikt om aktuella begrepp såsom, utvecklingsstörning, särskola, gymnasiesärskola, delaktighet, vuxenliv och arbetsliv samt speciallärarens yrkesroll. Studien är uppbyggd på en kvalitativ forskningsdesign och författaren vill med hjälp av semistrukturerade intervjuer få en insikt om vad eleverna tycker är viktigast för att klarar ett liv efter skolan, hur de upplever att man arbetar på skolan med att öka deras självständighet samt hur de tycker att deras upplevelser har varit att gå i en skola som inte är för alla. I studien har även en speciallärare samt en yrkeslärare intervjuats, för att se om skolan arbetar efter deras önskemål för att bli självständiga. Det sociokulturella perspektivet ligger till grund för valet av teoretiskt ramverk och valet kan kopplas till speciallärarens roll att undanröja hinder för elevers lärande, interaktion med andra och betydelsen av den sociala miljön för elevers växande och utveckling. I studien framkommer gemensamma tankar av elevers funderingar kring framtiden. Vilket det primära är att ha ett arbete att gå till och att klara sig själv. Att lämna skolan bakom sig, elevgruppen och personalen är en oro som delas av alla elever i studien. Det framkommer även en viss nervositet med att möta framtiden för deltagarna. Det framkommer delade uppfattningar, om skolan gör tillräckligt för elevernas självständighet. Studien kommer att spela en vägledande roll för mig i min nya profession som speciallärare samt att den nya kunskapen kommer att ge mig insikt, om vad eleverna anser sig behöva, för att klara ett liv efter skolan. Studien kommer även att bidra till att göra mig mer förstående och lyhörd för den oro som finns hos eleverna, men också att försöka ge eleverna de verktyg som de önskar för att bli självständiga i framtiden.

Ämnesord/Keywords

Sysselsättning, delaktighet, gymnasiesärskola, levnadsvillkor, självständighet

Innehåll

Förord	4
Inledning med bakgrund	5
Syfte och frågeställningar	6
Avgränsningar	7
Studiens disposition	7
Litteraturgenomgång och aktuella begrepp	8
Internationella dokument	8
Gymnasiesärskolan	8
Utvecklingsstörning	9
Delaktighet	10
Arbetsliv och vuxenliv	11
Speciallärares yrkesroll	11
Tidigare forskning	12
Från skolelev till vuxen	12
Psykisk ohälsa	13
Att möta arbetslivet	14
Självständighet	16
Sammanfattning	17
Teoretisk förankring	18
Den sociokulturella traditionen	18
Det relationella perspektivet	20
Metod	22
Metodval	22
Pilotstudie	22
Intervju som metod	23
Urval	24
Genomförande	25
Bearbetning	26
Etiska principer	27
Etiska överväganden	28
Tillförlitlighet och giltighet	28
Resultat	30
Teoretisk tolkning	44
Slutsatser	46

Diskussion	47
Metoddiskussion	47
Resultatdiskussion	48
Praktisk relevans	54
Fortsatt forskning	55
Referenser	56
Bilaga I	
Bilaga II	

Förord

Jag vill först och främst rikta ett stort tack till eleverna “Cornelia”, “Leo”, “Elliot”, “Cleopatra” och “Delina” som ville ingå i min studie vars, deltagande ligger till grund för studiens resultat, tolkning, praktiska relevans och framtida forskning. Även ett stort tack riktas till specialläraren “Anna och yrkesläraren “Sara” vars resultat har varit givande och tänkvärda för studien samt rollen i min kommande profession som speciallärare. Jag vill även passa på att tacka Malin, som har gett mig stöd och tips under hela utbildningen. Ett stort TACK vill jag ge till min enastående, förstående och lyhörda handledare, Kerstin Ahlqvist, som har varit ett otroligt stöd under hela processen av detta arbete. Hennes respons på mejl i tid och otid har varit ovärderligt för mig, i mitt skrivande. Jag vill också tacka Edit och Emil som har stått ut med en stressande och stundtals frånvarande mamma under vintern och våren. Tillslut vill jag tacka min far, vars liv är en ständig påminnelse om att ta tillvara på den tid man har och att leva livet till fullo. Maj 2018, Vånga 17.

Inledning med bakgrund

Efter att nyligen börjat arbeta på en gymnasiesärskola finner författaren att det vore intressant att ta reda på vilka tankar och funderingar våra elever har inför framtiden för att få en bredare kunskap om hur vi som arbetar i verksamheten ska kunna hjälpa eleverna att bli så självständiga som möjligt. I föreliggande studie presenteras fem elevers tankar och funderingar kring sin framtid samt hur speciallärare och yrkeslärare arbetar för elevernas självständighet. Forskningen om ungdomar med utvecklingsstörning och deras framtidsdrömmar är begränsad. Därför vill författaren precis som Frithiof (2007) gärna vilja låta några av deras röster bli hörda. Arvidsson (2016) presenterar i sin avhandling att 24% av de ungdomar som gått ut gymnasiesärskolan står utanför arbetsmarknaden. Vidare benämner Arvidsson det som att de är "någon annanstans", det vill säga att de varken tillhör daglig verksamhet, eller har något annat arbete eller har fortsatt med någon form av studier. Både internationell och nationell forskning från Austin, Hunter, Gallagher och Campbell (2018), Floyd (2009), Schulenberg (2004) och Ineland (2014) visar på att det finns en större omfattning av psykisk ohälsa för personer med utvecklingsstörning och de samband resultaten visar på är att den här gruppen senare når så kallade traditionella livsmål, som att flytta till egen bostad, arbeta och att hitta en livskamrat vilket kan leda till psykisk ohälsa av olika slag. Dessa faktorer är också avgörande för hur personer med utvecklingsstörning känner delaktighet och gemenskap med övriga samhället. Kunskaper om elevers egna tankar och förväntningar av framtiden är av största vikt för att skolan och samhällets olika instanser ska kunna samverka och förbättra elevernas framtida livssituation och möjligheter. Då forskningen visar på en ökad psykisk ohälsa bland gruppen är det viktigt att det finns stöd och hjälp att få i rätt tid. Min föreställning är att våra elever har samma tankar och funderingar kring sin framtid som de elever som går på det reguljära gymnasiet men ändå går elever med utvecklingsstörning i en annan skolform. Kan detta bidra till att deras drömmar och framtidsplaner hämmas? Utbildning inom gymnasiesärskolan, GySär13 ska därför organiseras på ett sådant sätt

att den främjar social gemenskap och utvecklar elevernas förmåga att självständigt och i grupp tillägna sig, fördjupa och tillämpa kunskaper (SFS 2010:800). Elever inom gymnasiesärskolan ska ges möjligheten att kunna förberedas inför en etablering på arbetsmarknaden (Skolverket, 2013b). Speciallärarens profession är en viktig faktor för att skapa goda förutsättningar för elever i behov av särskilt stöd. I examensordningen från 2011 står det bland annat att en av speciallärarens uppgifter är att undanröja svårigheter och hinder i lärmiljön för att hitta utvecklingsmöjligheter i olika lärmiljöer och lärandesituationer (SFS 2011:186). Ur ett sociokulturellt perspektiv lyfter Vygotskijs teorier fram vikten av att lärandet sker tillsammans med andra och det är tillsammans med andra i den sociala gemenskapen, personer utvecklas och växer.

Hur verksamheten påverkar skolans miljö, organisation och arbetssätt är alla bidragande och avgörande faktorer för individens framgång (Runström Nilsson, 2015). Eftersom att det är skolans ansvar att se till att varje elev får stöd inför övergången till arbetslivet och att det är skolans mål att utveckla eleven till vilja bidra till demokratiska former i arbetslivet samt samhällslivet Skolverket, (2013b) är detta mitt bidrag att göra några av gymnasiesärskolans elevers röster hörda. Förhoppningen är att studien ska kunna bringa ny kunskap och nya insikter om vad vi som personal behöver förbättra och förmedla. Skollagen (2010:800) lyfter fram elevens inflytande att kunna påverka och initiativtagande i de frågor inom ramen som rör utbildningen.

Syfte och frågeställningar

Syftet med min studie är att öka kunskapen och belysa vilka tankar och förväntningar eleverna inom gymnasiesärskolans nationella program, kan ha inför sin framtid och bisyftet är att ta reda på hur en speciallärare och en yrkeslärare arbetar med att öka elevernas självständighet på skolan.

Studiens frågeställningar är följande;

- Vilka olika tankar har eleverna inför framtiden?
- Vilka förväntningar har eleverna inför sin framtid?

- Uttrycker eleverna någon oro med att lämna skolan bakom sig och i så fall, på vilket sätt?
- Hur beskriver speciallärare och yrkeslärare sitt arbete att förbereda elever inför framtiden?

Avgränsningar

Författaren valt att avgränsa studien med att enbart använda sig av fem elevintervjuer. Deras svar kommer sedan att analyseras och tolkas för att få reda på vilka tankar och funderingar eleverna har inför framtiden. Författaren har också endast valt att intervjua en speciallärare och en yrkeslärare på det nationella programmet för att få en bild av hur pedagogerna arbetar med elevernas förväntningar inför livet efter studenten. Det är även en medveten avgränsning som gjorts då författaren endast riktat in sig på elever som går på det nationella programmet inom gymnasiesärskolan. Bakgrunden till avgränsningen beror på att det finns en begränsad forskning kring gymnasiesärskolans elevers upplevelser och berättelser om sina framtidsdrömmar och tankar. Frithiofs (2007) resultat visar också på att elever med utvecklingsstörnings egna upplevelser och berättelser sällan blir hörda.

Studiens disposition

I följande kapitel kommer författaren att presentera den litteraturgenomgång samt aktuella begrepp som finns inom ämnet. Författaren kommer sedan att presentera studiens teoretiska ramverk som ligger till grund för författarens tolkning av resultatet. Efter det teoretiska ramverket följer en redogörelse för den tidigare forskningen som författaren finner relevant för sin studie. I metodkapitlet beskriver och motiverar författaren valet av metod, redogör för urvalsgruppen, genomförandet, bearbetning av det insamlade materialet. Författaren redovisar studiens etiska överväganden och för också en diskussion om studiens giltighet och tillförlitlighet. Studiens resultat redovisas och tolkas utifrån det teoretiska ramverket samt kortfattade slutsatser avslutar

resultatdelen. Avslutningsvis för författaren en diskussion där resultatet diskuteras i relation till studiens litteraturgenomgång och teoretiska ramverk, samt för en diskussion om praktisk relevans och fortsatt forskning.

Litteraturgenomgång och aktuella begrepp

I detta avsnitt presenteras litteraturgenomgången samt aktuella begrepp vilket är följande; internationella dokument, gymnasiesärskolan, utvecklingsstörning, delaktighet och till sist speciallärarens yrkesroll.

Internationella dokument

Sverige har skrivit under deklARATIONEN som de mänskliga rättigheterna som antogs av FN:s generalförsamling 1948 som består av 30 artiklar och innehåller grundläggande fri- och rättigheter. Den genomsyras av det internationella arbetet för medlemsstaterna (Regeringskansliet, 2006). I den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna går det att läsa sig till att i artikel 26, stycke 1, står det att var och en har rätt till utbildning (Regeringskansliet, 2006). Sverige har även skrivit under FN:s barnkonvention från 1989 som består av totalt 54 artiklar som beskriver barnets rättigheter i ett internationellt samfund. Konventionen sätter press på medlemsländerna att samhället ta till vara på barnets intresse. I artikel 28 och 29 står det att varje barn har rätt till utbildning och att det är skolan som ska hjälpa barnet att utvecklas (Regeringskansliet, 2006). 1994 antogs SalamancadeklARATIONEN av 92 regeringar samt internationella organisationer deltog för att gemensamt bestämma hur man ska bedriva undervisning för elever i behov av särskilt stöd. Fokus har lagts på miljön och nu blev den avgörande för delaktighet eller hinder (Uneskorådet, 2006).

Gymnasiesärskolan

Den nya gymnasiesärskolan trädde i kraft höstterminen 2013 och då fick denna skolform nio yrkesinriktade program och ett individuellt program på gymnasial nivå

(Skolverket, 2013b). Gymnasiesärskolan är en frivillig skolform och den är förlagd under fyra år. För elever som inte kan följa de nationella programmen, finns ett individuellt program där utbildningen är särskilt anpassad efter deras enskilda behov (Skolverket 2013c). De elever som går på de nationella programmen ska vid skoltidens slut erhålla 2500 gymnasiesärskolepoäng. Vid utbildningens slut erhåller eleven ett gymnasiesärskolebevis som visar vilken utbildning, arbetsplatsförlagd lärande, APL, kurser man har läst samt de kurser man har fått betyg in och det är betygskalan E-Asom används (Skolverket, 2013c). Den nya läroplanen för gymnasiesärskolan, GySär13, har i uppdrag att höja kvalitén för att ge eleverna en stabilare grund för kommande yrkesliv, fortsatta studier, personlig utveckling samt ett aktivt deltagande i samhällslivet (Skolverket, 2013c). Utbildning inom GySär13 ska därför organiseras på ett sådant sätt att den främjar social gemenskap och utvecklar elevernas förmåga att självständigt och i grupp tillägna sig, fördjupa och tillämpa kunskaper (SFS 2010:800).

Utvecklingsstörning

En kognitiv funktionsnedsättning orsakas till ca 90 % av någon form av hjärnskada och många med utvecklingsstörning får även andra funktionsnedsättningar såsom rörelsehinder, hörselskador, synskador och epilepsi enligt (Grunewald, 1996). Det är viktigt att vara medveten om att inom gruppen för utvecklingsstörning är variationen mycket stor anser (Swärd & Florin, 2014). Vidare förklarar författarna att Världshälsoorganisationen WHO delar utvecklingsstörning in i följande stadier; djup utvecklingsstörning, svår och måttlig utvecklingsstörning samt lätt och lindrig utvecklingsstörning. Personer med utvecklingsstörning får i högre eller lägre grad svårigheter med den kognitiva förmågan vilket kan ge svårigheter att värdera och avgöra vilket förhållningssätt personen ska ha i olika situationer. Att associera, att föra resonemang, att kunna planera, logiskt tänkande, kort- och långtidsminne, språkfunktioner och tidsuppfattning är alla exempel på det som handlar om olika kognitiva förmågor enligt (Swärd & Florin, 2014).

Delaktighet

Ineland, Molin och Sauer (2013) belyser att många unga med utvecklingsstörning måste möta omvärldens fördomar och deras tillhörighet måste hela tiden försvaras för att upprätthålla sin egen självbild utanför skolan. Mineur, Bergh och Tideman (2009) talar om att levnadsförhållandena för personer med utvecklingsstörning är sämre än för personer utan utvecklingsstörning på många områden. Funktionsnedsättningen bidrar ofta till att det medföljer en högre grad av beroende av omgivningen och att personer med utvecklingsstörning ofta har små möjligheter att påverka viktiga områden i sina liv anser författarna. Skolan en viktig arena för identitetsskapande tillsammans med den egna självbilden och den påverkas även av familjen, i mötet med andra samt ur erfarenheter från andra miljöer i samhället anser (Mineur, Bergh & Tideman, 2009). Ineland, Molin och Sauer (2013) framhäver vikten av att bemöta ungdomarna och fokusera på deras potential och möjligheter och inte låta deras funktionsnedsättning bli vad som definierar dem.

Resultat från Mineur, Bergh och Tideman (2009) studie visar att elever mottagna i särskolan har en tudelad upplevelse av sin delaktighet. De ser särskolan som det som skapar möjligheter för vänskap och möjlighet till anpassningar utifrån funktionsnedsättning, samtidigt som grundsärskolan/gymnasiesärskolan kan innebära en segregering i social kontakt och en begränsning när det gäller studie- och yrkesval senare i livet. Eftersom diagnosen lindrig utvecklingsstörning inte behöver synas utåt för en person som bär funktionsnedsättningen behövs det kunskap och förståelse som en förutsättning för att personer själva ska kunna vara delaktiga i samhällslivet anser Mineur, Bergh och Tideman (2009) och menar på att inom svensk handikappolitik är delaktighet ett av de viktigaste folkhälsomålen för att människor i olika åldrar ska kunna vara delaktiga fullt ut.

Arbetsliv och vuxenliv

En viktig delaktighetsaspekt som lyfts fram av Mineur, Bergh och Tideman (2009) är att kunna bidra till samhället genom sin arbetsinsats. Enligt Ineland, Molin och Sauer (2013) innebär ett arbete för personer med utvecklingsstörning stora samhälleliga och sociala värden och ett arbete är också en del av ett identitetsskapande som kan medföra större sociala nätverk samt bidra till en högre social status. Arbetslinjen är en central del i svensk handikappolitik och fyller såväl en moralisk samt en social funktion. De flesta arbeten som erbjuds för personer med utvecklingsstörning ingår i den svenska välfärdspolitiken. Då majoriteten av personer med utvecklingsstörning erhåller aktivitets- eller sjukersättning samt att majoriteten har en sysselsättning inom någon form av daglig verksamhet, lönebidragsjobb eller praktikplats enligt (Ineland, Molin & Sauer 2013).

Speciallärares yrkesroll

Med yrkesexamen (SFS 2011:186) är målet med utbildningen och uppdraget ute i verksamheten belyst ur ett relationellt perspektiv. Det vill säga att fokus ligger på relationen mellan skolans lärmiljö och eleven enligt (Lansheim, 2010). Även inom forskningen har specialpedagogiken lyft blicken från att ha ett kategoriskt förhållningssätt till att övergå till ett mer relationellt förhållningssätt (Svärd & Florin, 2014). Enligt examensordningen (SFS 2011:186) ska specialläraren sammanfattningsvis kunna möta behoven hos alla barn och elever med utvecklingsstörning. Specialläraren ska även kunna visa förmågan att arbeta för att medverka till att förebygga och undanröja hinder i lärmiljön samt utveckla goda lärmiljöer, individanpassa arbetssätt och utveckla verksamhetens lärmiljöer. Vidare ska specialläraren kunna genomföra pedagogiska utredningar, upprätta åtgärdsprogram och analysera svårigheter i de lärmiljöer individen befinner sig i (SFS 2011:186). Enligt skollagen (SFS 2010:800) ska elever kunna ges en möjlighet att kunna uttrycka sin mening för att kunna påverka sin utbildning och undervisningens utformning och innehåll.

Tidigare forskning

I det kommande kapitlet, kommer författaren att presentera olika studier som är relevanta och som ligger till grund för denna studie. När examensarbetets inriktning var bestämd påbörjades bland annat ett flertal sökningar på databasen Summon. Följande sökord som har använts för att söka efter tidigare forskning är ord som sarskola, sysselsättning, delaktighet. Författaren har även sökt avhandlingar på Google Scholar, samt fått personliga tips och tips under grupphandledning. Följande artiklar och avhandlingar har valts ut för att de behandlar de områden som författaren har valt att basera sin studie på.

Från skolelev till vuxen

Molin (2008), talar om övergången mellan gymnasiesarskola och arbetsliv. Rapporten analyserar och lyfter fram vikten av specialpedagogik och dess förutsättningar och villkor för dessa ungdomars delaktighetsprocesser och behandlar även ungdomarnas förhållningssätt och identitetssökande. Molins utgångspunkter för rapporten ger stöd åt *socialisationsteorin*, som fungerar som en referensram för ungdomsforskning, och belyser blivande samhällsroller och attityder och livsstilar samt *handlingsteorin* som lyfter fram det inflytande arbetarna har över sina arbetsvillkor och utvecklingsmöjligheter. Molin (2008) använder sig av, *Livstilsbegreppet* som omfattar livsform, livsstil och stil och refererar till Bjurströms (1991) beskrivning. Begreppet användes ursprungligen från Weber i början på 1900-talet och syftade till att samhällsskikten baseras på status och kommer till uttryck genom grupperns olika stilar. I sin studie har alla fyra delstudier innehållit en kvalitativ design. Den bygger på samtalsintervjuer och deltagande observationer. Resultatet från det samlade materialet visar på att det finns en längtan och önskan att vara som andra och att vara tillsammans med andra. I både Molin (2008) och Frithiof (2007) resultat, finns ett tydligt spår av

utanförskap och att delaktighetens villkor är på samhällets villkor. Ineland (2014) talar om dubbelheten i identitetsbyggandet av det normala och avvikande. Dels på arbetsplatsen men också på fritiden för personer med utvecklingsstörning. Vilket kan påverka utvecklandet av sociala relationer. Tack vare nya arenor genom sociala medier kan nya identiteter och livsstilar skapas. Även Frithiofs (2007) resultat påvisar att elever som går i särskolan inte vill att andra ska veta om att de har utvecklingsstörning. Vilket i sin tur visar på att utvecklingsstörning uppfattas som en avvikelse som medför bekymmer i kontakt med andra. Personer med utvecklingsstörning jämför sig med andra och belyser om för och nackdelar med funktionshinder.

Psykisk ohälsa

I en australiensisk studie talar Austin m. fl. (2018) om olika faktorer som kan bidra till psykisk ohälsa och depression, bland unga personer med intellektuell utvecklingsstörning, när det gäller övergången till vuxenlivet. Ineland (2014) tar även upp om de negativa hälsoeffekter som denna grupp kan möta i samhället. Austin m.fl. (2018) förklarar att utmaningen är särskilt stor, då den psykiska ohälsan såsom ångest och depression har ökat för den här gruppen. Vidare beskriver författarna att den här tiden, från avslutad skolgång till vuxenlivet, är en stor omställning för alla men särskilt för unga vuxna med intellektuell utvecklingsstörning. Det är perioden mellan 18 och 30 år som de stora besluten ska tas angående arbete, bostad eller vidare studier och självständigheten ökas successivt. Författarna diskuterar just skillnaden mellan unga personer med intellektuell utvecklingsstörning kontra övriga unga personer och menar på att för unga med intellektuell utvecklingsstörning blir kanske de traditionella milstolparna aldrig genomförda. Även Floyd (2009) lyfter fram att unga vuxna med utvecklingsstörning är senare med att nå milstolpar som ekonomisk självständighet och att ha eget hushåll och har därför en större risk att få någon form av psykisk ohälsa. Ineland (2014) tar också upp det negativa effekterna för självkänslan när personer med utvecklingsstörning planerar något som inte blir av. Precis som Schulenberg (2004)

framhåller att när unga vuxna med utvecklingsstörning inte uppnår milstolpar som arbete, sociala eller kärleksrelationer minskar deras välbefinnande. Enligt Austin m.fl (2018) visar resultatet att unga vuxna med utvecklingsstörning har svårare att uppnå så kallat traditionella livsmål såsom att flytta hemifrån, vara anställd, ha en relation samt att avsluta högre utbildning. I den amerikanska undersökningen, gjord av The National Core Indicators (NCI) visar Stancliffe, Larson, Auerbach, Engler, Taub och Lakin (2010) på ensamhet för personer med utvecklingsstörning och beskriver i artikeln, att det finns en utbredd ensamhetsaspekt för personer med utvecklingsstörning. Även Margalits (2004) resultat lyfter fram ensamhetsaspekten och hennes studie visar att personer med utvecklingsstörning är mer ensamma än sina jämnåriga skolkamrater. Stancliffe m. fl. (2010) tar även upp den oro som föräldrar till personer med utvecklingsstörning har. Det som förekommer som signifikant i resultatdelen är att de personer som har god kontakt med sin familj, vänner och att man trivs med sitt boende, var faktorer som avgjorde om personer med utvecklingsstörning kände sig mindre ensamma.

Att möta arbetslivet

Molin (2008) talar också om att hans resultat visar på att bli vuxen handlar om att hitta olika strategier för att klara av olika identitetstillhörigheter, för de ungdomar som befinner sig mellan gymnasiesärskolan och arbetslivet. Författaren lyfter även fram att vikten av tydlighet med funktionshindrets begränsning kan påverka arbetsinsatsen i olika arbetssituationer. Det finns en enighet bland tjänstemännen att många av ungdomarna har svårt att förklara detta för sina arbetsgivare och kollegor. En del har kommit långt i sin insikt av sina egna begränsningar som medföljer funktionshindret medan somliga lever i förnekelse och försöker att dölja sina tillkortakommande på bästa möjliga sätt. Framgångsfaktorer som tas upp från informanterna är den egna viljan och förmågan att klara av de uppgifter som man kan ställas för i ett arbete. Tidsaspekt och arbetsplatsens storlek och arbetskultur, samt stöd från de sociala nätverken är något som

också tas upp för att lyckas på arbetsplatsen (Molin, 2008). Molin (2008) och Frithiof (2007) belyser delaktighetens villkor för personer med utvecklingsstörning under historien och personen bakom rollen samt rollen som utvecklingsstörd. Frithiof (2007) försöker tolka och förstå vad den enskilde uttrycker genom livsberättelsen och på så sätt komma fram till hur det kan vara att leva med en utvecklingsstörning. Frithiof (2007) har valt Foucaults teoretiska perspektiv som handlar om normalitet, avvikelse, makt och delaktighet. Frågor som människosyn, kunskapssyn och samhällssyn anser Frithiof som meningsfulla. Frithiof (2007) instämmer med Foucaults tankar om kunskap och vetande. Foucault beskriver en triad där subjekt, kunskap och makt ingår. Det är inte god makt eller ond makt som åtskiljer oss och skapar avstånd utan Foucault påtalar att det är maktens handlingar som utgår från ett uttalat synsätt på hur man ser på olika människor. Frithiofs resultat visar att särskolan är bra för dem som behöver det. Under historien och i dagens samhälle har teknisk och teoretisk kunskap värderas högt men ändå har denna kunskap aldrig varit tillägnad särskoleelever på samma sätt enligt Frithiof (2007). Arvidsson (2016) presenterar att 24% av alla unga personer med utvecklingsstörning som deltog i HURPID registret, Halmstad University Register on Pupils with Intellectual Disability, tillhör gruppen "någon annanstans" det vill säga, varken har arbete, studier eller daglig verksamhet. Författaren vill med sin studie öka kunskapen om vilka olika sorters sysselsättning som personer med intellektuell funktionsnedsättning har efter att ha avslutat gymnasiesärskolan. Det teoretiska ramverket bakom Arvidssons studie, är social rättvisa, som är en del av den moderna välfärdsstatens värdegrund. Den har spelat en viktig roll rent historiskt när det gäller framväxten av social- och arbetsmarknadspolitiken och sjukvårdspolitiken i Sverige. Social rättvisa används som underlag tillsammans med hälsa för att nå ökad jämlikhet inom områden som hälsa och välbefinnande mellan grupper där det råder skilda förutsättningar. Tankar som Arvidsson (2016) lyfter fram är hämtade från John Rawls teori, idén om ett samhällskontrakt. Vilket denna utgår från att människorna sinsemellan är jämlika, självständiga och ingen har mer makt än den andre. Detta synsätt skiljer sig som utgångspunkt ifrån de föregående författarna, Molin (2008) och Frithiof (2007). De

lyfter fram både Weber och Foucault, som håller fast vid samhällsskikten och deras olika status och där makt och kunskap är en central del, vilket beskriver ett ojämlikt samhälle samt att delaktighetens villkor ligger på samhället. Det kan tolkas som att beroende på vilken syn samhället har på det som är avvikande, behandlas gruppen därefter. När "HURPID" registret blev klart omfattade det 12269 personer och uppgifter om examensår fanns det för 12239 personer som gick ut med slutbetyg från årskurs fyra mellan år 2001-2011. 22,4 % av alla de som ingår i registret har ett arbete. Det är större andel än tidigare forskning har visat, men trots det, är det en generellt mindre andel än genomsnittet bland övriga ungdomar.

Självständighet

Ineland (2014) för en diskussion på ett teoretiskt plan och belyser frågor såsom autonomi, sysselsättning, och ekonomiska förhållande med mera när det kommer till personer med utvecklingsstörning. Hur självständiga och möjliga val kan göras för denna grups hälsa och livskvalité är en diskussion som är central i artikeln. Enligt författaren är folkhälsopolitikens mål att den ska främja och skapa god hälsa på lika villkor för alla grupper i samhället, i hela Sverige. Utgångspunkten för de perspektiv som Ineland adresserar här i likhet Molin (2008) levnadsmönster och val av livsstil. Idag finns det systematiska skillnader när det kommer till socioekonomiskt starka och resurssvaga grupper i samhället. Samt att inflytandet och deltagandet i samhällslivet är begränsat, vilket i sin tur också påverkar och försämrar främjandet av en god livskvalité för de grupper som står utanför ur ett socioekonomiskt perspektiv. Otillgängliga miljöer, vardagsplanering kan påverka förverkligandet av sina planer, kan leda till stress som i förlängningen kan påverka självkänslan negativt. Ovanstående punkter kan vara hälsorisker för personer med utvecklingsstörning enligt Ineland (2014). Författaren för också en diskussion om att hälsa är mer än bara att kroppen är sund och lyfter fram hälsan och livskvalitén som en del av en identitet, ur en social gemenskap. Det finns ett stort symbolvärde som är förenat med arbete och som är sammankopplat till sociala och

kulturella värderingar som utgör en normalitet i ett samhälle. För personer med utvecklingsstörning beskriver Ineland (2014) ett dubbelt sammanhang som kan förknippas med att ha ett arbete. Dels den ekonomiska biten men också känslan av att vara självständig och vuxen. Avslutningsvis diskuterar Ineland (2014) för att främja hälsan för personer med utvecklingsstörning behövs det en vidare diskussion om de strukturella faktorer som ligger bakom välfärdspolitiken samt handikappspolitiken.

Sammanfattning

Det centrala som tas upp i avsnittet tidigare forskningen är bland annat att personer med utvecklingsstörning försöker hitta strategier och skapar identiteter som passar in i samhället. Det finns en stor önskan och längtan att vara precis som alla andra enligt Molins (2008) och Frithiofs (2007) resultat. Både internationell forskning från Austin m.fl. (2018), Floyd (2009) och svensk forskning från Ineland (2014) visar på att personer med utvecklingsstörning i större omfattning drabbas av psykisk ohälsa samt att den här gruppen når så kallade traditionella livsmål senare. Forskningen från Margalits (2004) resultat visar på att elever med utvecklingsstörning känner sig i större utsträckning mer ensamma än sina jämnåriga kamrater. När det kommer till arbetslivet visar Arvidssons(2016) resultat från "HURPID" registret, att 24% är "någon annanstans" och Molin (2008) lyfter fram de framgångsfaktorer som tjänstemannastudiens resultat visar. Ineland (2014) talar även om deltagandet i samhället för personer med utvecklingsstörning är begränsad. Förhoppningen är att denna studie kan ge olika förslag på det som efterfrågas av eleverna och på så sätt bidra till ett delaktighetskapande som i sin tur ska kunna bidra till elevernas känsla och upplevelser av ökad självständighet i och efter skolan.

Teoretisk förankring

Här nedan följer författarens valda teoretiska förankring. Den inleds med den sociokulturella traditionen följt av det relationella perspektivet.

Författaren har även funderat kring Goffmans (2011) teori om Stigma skulle kunna passa som teoriram till studien eftersom Goffman studerat människors samspel och belyser individens behov av att kategorisera de människor som vi möter. Teori om stigma kan ge en ökad förståelse om hur den sociala identiteten hos personer med utvecklingsstörning kan skapas anser (Goffman, 2011). En annan teori som författaren skulle kunna använda sig av är systemteoretikern Bronfenbrenners ekologiska utvecklingsmodell där fokus ligger på, meso, exo- och makrosystem, vilka bildar ett nätverk runt individen och dess miljö (Ahlberg, 2013). Författaren har valt att använda sig av den sociokulturella traditionen istället som studiens teoretiska ramverk då författaren anser att den passar studiens syfte bäst samt att Vygotskijs teorier lyfter fram att lärande sker i samspel med andra och att lärande och utveckling kan ske i olika miljöer. Att lärande kan ske i skolan men också utanför skolan tillsammans med andra den främsta anledningen till författarens val av teori.

Den sociokulturella traditionen

Den sociokulturella traditionen uppkom av ett utvecklande av en utvecklingspsykologisk teori av den ryske psykologen Lev S. Vygotskij under början av 1900-talet, vars teorier kom att bli uppmärksammade först under 1960-talet i västvärlden. Samtida som Vygotskij hade den schweiziska biologen Jean Piaget skönjt stora framgångar internationellt inom fältet för utbildning och undervisning och det är ur denna motkraft som Vygotskijs teorier föds enligt Säljö (2000). Säljö (2000) menar på att Piagets tankar hade mer fokus på människans intellekt och var mer intresserad av att veta hur bildning skapades samt kunskapens och utvecklingens ursprung. Vidare

menar författaren att Vygotskij istället lyfter fram unga personers utveckling, som ett resultat, av ett socialt samband mellan den unga personen och hans föräldrar, syskon, lärare och andra. Genom att utveckla psykologiska verktyg, lär sig ungdomen att hantera och tolka problem som hen möter i sin omgivning. En annan stor skillnad mellan Piaget och Vygotskij menar Säljö (2000) är att Piagets tankar om individens utveckling dess processer, kommer inifrån och att individen endast kan utveckla en förståelse genom att observera, dra slutsatser och manipulera sin omgivning. Hwang och Nilsson (2012) menar på att den sociokulturella traditionen lyfter fram Vygotskijs teorier om att utveckling och utbildning går hand i hand och för att tolka sin omgivning och hantera problem som kan uppkomma, utvecklar barnet enligt Vygotskij psykologiska verktyg som till exempel språket. Språket är en förutsättning för lärandet och utvecklar den kognitiva utveckling som möjliggör för unga personer att delta i sociala sammanhang enligt Hwang och Nilsson (2012). Enligt Phillips och Soltis (2014) framhåller Vygotskij att även språket är ett kommunikationsmedel och att språket är det främsta av de psykologiska verktygen som möjliggör lärande såsom problemlösning och andra färdigheter. Även Säljö (2000) vidhåller att de kommunikativa processerna är högst centrala för människors lärande och att det är genom kommunikationen som individen kan bli delaktig. Vidare lyfter Phillips och Soltis (2014) fram andra psykologiska verktyg från Vygotskijs teorier att barn och ungdomar lär sig tillsammans med andra personer att använda symbolöverföring, tecken, tal och siffror vilket Vygotskij menar, öppnar dörrarna för nya möjligheter, minneskapaciteter utvidgas och ett större ordförråd kan skapas anser (Phillips & Soltis 2014). Vidare lyfter författarna fram den inlärningspotential som Vygotskij intresserade sig för, där barnet med hjälp av vägledning av vuxna och kamrater, kan prestera över sin förmåga och Vygotskij kom att kalla denna potential för den proximala utvecklingszonen. Även Swärd och Florin (2014) lyfter fram att den individuella anpassningen bör ske från förskolan och genom hela skoltiden, lärandet ska ske i den så kallade proximala utvecklingszonen och eleven bör möta krav och utmaningar som hen kan klara av med stöd av vuxen eller annan hjälp. Detta för att individen ska få pröva

och testa sin förmåga. Proximal utveckling syftar på att utvecklingen i något område ligger lite längre fram än elevens egna. På ett pedagogiskt plan ska läraren uppmuntra och handleda eleven men inte komma på lösningen till problemet med skoluppgiften (Hwang & Nilsson, 2012). Phillips och Soltis (2014) nämner även att Vygotskij menar att två barn kan ha samma intelligenskvot men ändå har helt olika potential att utvecklas framåt och lyfter fram Vygotskijs fokus på vad unga personer kommer att kunna göra och menade att lärande leder till utveckling. Unga personer kan alltså genom vägledning av vuxna och skolkamrater lära sig svårare saker än på egen hand. Enligt Phillips och Soltis (2014) framhåller Vygotskij även att unga personers förmåga att lära sig genom att härma vilket han lyfter fram som en nyckelfaktor i lärandet i samhället. Säljö (2000) lyfter även han fram att många av de grundläggande färdigheterna tillägnar människor i sammanhang med andra och på mötesplatser som inte har till syfte att förmedla kunskap, till exempel på arbetsplatser, familjen och i olika föreningar bland annat. Det vill säga att lärandet sker i interaktionen, mötet med olika aktiviteter och människor och lärandet sker i både den primära och sekundära socialisationen. Samspelet tillsammans med kamrater och vuxna i olika sociala sammanhang medför att unga personer ges möjligheter till att imitera, iaktta, för att senare utveckla högre psykiska funktioner för att förstå det mänskliga beteendet och förstå sitt eget kommande handlande genom att studera hur andra gör. Med hjälp av fysiska och kulturella artefakter samt , språk och i samspel med sin omgivning kan människans förmågor och kunskaper ständigt utvecklas och förändras (Säljö, 2000).

Det relationella perspektivet

Det centrala i det relationella perspektivet är det som sker i samspel och interaktion mellan människor och fokus ligger på relation och interaktion mellan elev och skolmiljö enligt (Ahlberg, 2013). Vidare beskriver författaren att även forskningen är mer inriktad på skolans möte med elever i behov av särskilt stöd och den studerar relationen och samspelet mellan individ, grupp, skola och samhället. Det relationella perspektivet lyfter fram att barnet inte ska ses som bärare av svårigheter utan problematiken ligger i

miljön kring barnet. Detta innebär att det är miljön som skall anpassas och ändras utifrån barnets förutsättningar och inte barnet som ska anpassas eller ändras till miljöns förutsättningar anser (Ahlberg, 2013). Enligt Aspelin (2013) beskrivning av begreppet relationell pedagogik är att den är dubbel. Dels som ett synsätt för utbildning, där det centrala är att den sker mellan människor och dels det andra är att den finns uttalat i mötet och händelser i mötet med den andra och i dessa händelser/ möten kan lärande ske, bortom kunskapsmål utan i relationen mellan lärare och elev där fokus bör ligga på vad som händer dem emellan (Aspelin, 2013). Vidare använder författaren Biestas (2004) beskrivning om att lärandet sker i mellanrummet (gapet) mellan läraren och eleven och att denna handling är utsprungen från aspekten samvaro, vars tecken är oförutsägbarhet. Samverkan är enligt Aspelin (2013) en förutsägbar aktivitet som också spelar en viktig roll inom den relationella pedagogiken. Men Aspelin (2013) framhåller trots allt att det är ur aspekten samvaro där individen först förverkligas och framträder i all sin kraft. Vidare menar författaren att verkligheten kan beskrivas utifrån antingen samverkan eller samvaro och då ge två olika synvinklar på verkligheten.

Metod

I det här avsnittet presenteras den metod som är vald för studien. Det som presenteras är följande; metodval, pilotstudie, intervju som metod, urval, genomförande, bearbetning, etiska övervägande och tillförlitlighet.

Metodval

Författaren har valt att använda sig av en kvalitativ forskningsdesign till sin studie. Den kvalitativa forskningstraditionen bygger på att forskaren vill studera människan och hur hon uppfattar omgivningen. Det vill säga hur individen betraktar sig själv och sin omvärld. Innebörd, kontext och process är centrala begrepp inom den kvalitativa forskningen (Backman, 2008). Den kvalitativa undersökningen baseras på en forskningsstrategi där fokus ligger på ordet snarare än kvantifiering vid insamlandet av data enligt Bryman (2002). Repstad (2007) framhåller att den kvalitativa samhällsforskningen även kallas för förstående sociologi, då det är aktörernas egna upplevelsevärld forskaren vill åt. En annan kvalitativ design som författaren fann intressant, var narrativa berättelser som då använder sig av så kallade livsberättelser ur ett sociokulturellt perspektiv. Fokus ligger då på de historier som berättas under själva samtalet. De kan dyka upp spontant eller med hjälp av den som intervjuar. I den narrativa intervjun kan intervjuaren tillsammans med intervjupersonen strukturera olika händelseförlopp till en sammanhängande historia (Kvale & Brinkmann, 2009). Men författaren har efter långt övervägande kommit fram till att studiens syfte nås bäst genom att använda sig av djupintervjuer som metod. Författaren anser att med hjälp av djupintervjuer kan svaren på studiens syfte och frågeställningar besvaras samt att den ger också möjlighet för deltagarnas röster att bli hörda på ett önskvärt sätt.

Pilotstudie

Innan djupintervjuerna på eleverna gjordes, genomfördes först en pilotstudie. Bryman (2002) anser att det är bra att testa sina intervjufrågor på en testgrupp som inte ingår i

själva studien men i liknande miljö för att se om frågorna som har valts ut och som ligger till grund för studien är enkla att förstå så att risken för missförstånd kan minimeras. Författaren bestämde tid med skolan och genomförde fyra provintervjuer med elever från det nationella programmet på gymnasiesärskolan (NPS) i år 1-4 under en dag. På frågan om vad eleverna har arbetat med i skolan gav tre elever ur testgruppen endast namn på olika ämnen som svar på frågan, vilket inte var syftet med frågan vilket resulterade i att frågan ströks och omformulerades till själva studien.

Intervju som metod

Enligt Stukat (2011) är intervjun det vanligaste och viktigaste redskapet inom utbildningsvetenskap och är en del av den kvalitativa metoden. Stukat kallar den semistrukturerade intervjun även för djupintervju. Repstad (2007) anser att djupintervju innebär exempelvis semistrukturerade frågor vilket betyder att det finns huvudfrågor som följs av uppföljningsfrågor men att intervjuguiden fungerar mer som en minneslista på de områden som ska ingå i studien. Författaren menar vidare att metoden kräver flexibilitet och mallen behöver anpassas och förändras under studiens gång. Författaren påpekar även att det inte får ses som problematiskt när informanten exempelvis svarar på olika frågor samtidigt och författaren lyfter fram vikten av att kunna lyssna och inte avbryta, annars finns risk för osäkerhet och irritation hos informanten. Stukat (2011) menar på att frågorna är lika för deltagarna men att intervjun individualiseras under samtalet. Den här formen av metodik gör att man som forskare kan nå djupare och det finns ett tydligt samspel mellan forskaren och intervjupersonen enligt (Stukat, 2011). Repstad (2007) framhåller fördelarna med att ha bandade intervjuer när kvalitativa intervjuer ska genomföras, därför att fokus kan då ligga på själva samtalet, istället för att anteckna, vilket gör att mycket information går förlorad, exempelvis när det kommer till tonfall, mimik samt känslouttryck under intervjun. Dock påpekar författaren att det finns enstaka informanter som inte vill delta eller känner sig obekväma vid bandade intervjuer vilket forskaren behöver respektera och ha i beaktning. I studien intervjuades fem elever från det nationella programmet, som inte ingick i pilotstudien inom

gymnasiesärskolan, för att höra deras röster inför framtiden. Två pedagoger inom samma skolform intervjuades också för att se hur de arbetade för att göra eleverna så självständiga som möjligt till livet efter skola. Till studien användes semistrukturerade djupintervjuer med tillhörande intervjuguide (Bilaga I och Bilaga II). Intervjuerna videofilmades och genomfördes på elevernas och lärarnas skolan, då det enligt Stukát (2011) är intervjupersonens hemmaplan. Vidare menar författaren att det ska vara en trygg och ostörd miljö och trycker på att det alltid är intervjupersonen som ska bestämma var intervjun ska äga rum. Videoinspelningarna kommer att raderas när studien är avslutad och granskad vilket också författaren delgav varje deltagare, innan samtalets början. Repstad (2007) vidhåller vikten av att hålla sitt löfte gentemot informanterna, det vill säga att deras inspelade medverkan ska raderas efter genomförd studie.

Urval

Kontakt togs med skolan först via mejl och sedan gjordes ett besök på skolan för att berätta om studien för eleverna. Funderingar kring vilka elever som skulle kunna vara intressanta för studien gjordes redan vid skrivandets början. Det fördes en dialog med specialläraren inom verksamheten för att se vilka elever hen kunde tyckas vara aktuella för studien. Sedan gjordes en rundfrågning bland de elever som var aktuella om det fanns ett intresse att delta och på vilket sätt. Innan studien tog fart, gjordes ett återbesök på skolan för att se om intresset fortfarande var kvar för de elever som tidigare gett sitt samtycke att delta i studien. Ett bekvämlighetsurval har använts då eleverna och lärarna som ingår i studien, finns inom samma verksamhet. Bryman (2002) anser att resultatet från datainsamlingen inte kan visa generaliserbarhet men att den ändå kan leda till framtida forskning samt att resultatet kan leda till diskussion och kopplingar kan göras för existerande resultat. Tanken var att alla program inom gymnasiesärskolans nationella program skulle finnas med i studien men då två elever avböjde sin medverkan, är endast Administration, handel och varuhanteringsprogrammet samt Hälsa, vård och omsorgsprogrammet representerade i studien.

Genomförande

Gymnasiesärskolan för denna studie finns i en mellanstor stad i södra Sverige. I samband med att studien tog fart kontaktades specialläraren på skolan och olika tider bestämdes för intervjuerna med eleverna. Även rektorn kontaktades inför skrivandet av studien. Intervjuerna spelades in på Ipad för att det skulle bli ett så naturligt samtal som möjligt, där författaren kunde lyssna istället för att skriva under samtalets gång. Vid första mötet blev deltagarna tillfrågade om hur de skulle kännas att bli videoinspelad. Syftet med videoinspelning var för att deltagarnas uttryck och mimik inte skulle gå förlorad. Författaren var tidigt ute med att beskriva mötet utifrån ett samtal och vikten av att kunna ge sig tid att lyssna istället för att anteckna. Alla deltagare var positivt inställda till att videofilmas under intervjun. Innan intervjun genomfördes förklarade författaren om de etiska riktlinjerna som tagits fram av Vetenskapsrådet (2002) och gick igenom dem innan samtalet börjades. Efter det att samtalet var slut förklarade författaren igen riktlinjerna från (Vetenskapsrådet, 2002). Intervjuerna genomfördes individuellt och i enskildhet. De första som intervjuades var två elever i år 4, en pojke och en flicka som går Administration, handel och varuhanteringsprogrammet. De intervjuades i början på terminen eftersom eleverna skulle vidare på sin långa APL-praktik. Tre veckor senare intervjuades en elev (flicka) från år 2 och en elev (flicka) som går i år 3 som båda läser Hälsa, vård och omsorgsprogrammet och till sist intervjuades en elev (pojke) som går i år 3 som även han läser på handel och varuhanteringsprogrammet. Lärarintervjuerna gjordes två till tre veckor efteråt på skolan på en tid som de själva fick välja. Författaren använde en intervjuguide (Bilaga II) som fungerade som en mall för samtalet med intervjufrågor som behandlade studiens syfte. Båda intervjuerna spelades in på telefonen för att det lättare skulle likna ett samtal.

Bearbetning

Efter det att elevintervjuerna var gjorda och inspelningen klar, gav eleverna ut sina mobilnummer, ifall det skulle vara något oklart med själva intervjun. Två av elevernas fingerade namn kom inte med på inspelningen vilket gjorde att författaren tog kontakt via sms för att få fram deras namnförslag. Efter det att namnen återgavs så raderade författaren de två textmeddelanden som hade skickats så att det inte skulle kunna härleda tillbaka till eleverna. När författaren kom hem, lyssnades det inspelade materialet igenom ostört. Under uppspelningen upptäcktes det att en av följdfrågorna inte kom med till en av eleverna och en uppföljning bestämdes och planerades omgående och följdes upp veckan därefter på skolan. När uppföljningen var klar påbörjades transkriberingsarbetet med varje elevintervju. Efter det att elevintervjuerna var genomförda tog författaren kontakt med specialläraren och den yrkeslärare, som tre av de fem eleverna har som yrkeslärare. Kontakten har skett muntligt och via e-mejl. När båda lärarintervjuerna var genomförda, börjades ett nytt transkriberingsarbete. När transkriberingsarbetet var avklarat utkristalliserades intressanta områden som ligger till grund för författarens val av kategorier som redovisas i resultatdelen. När författaren skulle analysera intervjuerna har kodning använts som metod vilket enligt Kvale och Brinkmann (2014) är den vanligaste formen av dataanalys. Med hjälp av kodning får författaren en överblick av textmaterialet vilket senare underlättar indetifierandet av uttalanden anser författarna. Vidare menar Kvale och Brinkmann (2014) att kodning leder ofta till kategorisering. Kategorierna har växt fram under analysen av textmaterialet och författaren har med hjälp av frågeställningarna tillsammans med elevernas svar valt att elevernas resultat ska omfattas av följande kategorier; **Efter studenten, Oro inför framtiden, Stödet från skolan, Det eleverna efterfrågar, Att lämna skolan bakom sig** och till slut **Hinder och utmaningar**. Namnen som kommer att presenteras i resultatdelen för eleverna är; Cornelia, Leo, Cleopatra, Delina och Elliot. Lärarnas kategorier är följande; **Upplevelser av elevernas avslutade skolgång, Skolans arbete med att öka elevernas självständighet, Vilka möjligheter finns det,**

Samarbete med samhället, Elevinflytande, Lärarnas upplevelser kring elevernas oro, och avslutningsvis **Hinder och möjligheter.** De fingerade namnen på specialläraren och yrkesläraren kommer i resultatet att visas som “Anna” och “Sara”. Citaten som har valts ut i resultatdelen är utvalda för att ge tyngd åt resultatdelen samt att släppa fram elevernas och lärarnas röster enligt författaren.

Etiska principer

Enligt Vetenskapsrådet (2002) finns det fyra olika huvudregler och principer med tillhörande regler som gäller när forskare möter uppgiftslämnare. Dessa är grundläggande för individskyddskravet. Syftet med reglerna är att, om det skulle uppstå en konflikt mellan forskare och uppgiftslämnare kan en bedömning göras av ”etikkommitténs granskning av forsknings- och projekt inom Ämnesrådet för humaniora och samhällsvetenskap. Bryman (2002) tar upp grundläggande etiska frågor att ta ställning till vid forskning och som författare till föreliggande studie har följt. Dessa är: **Informationskravet:** Respondenterna i denna studie har informerats om studiens syfte och givits valmöjligheten att medverka eller ej. De har informerats om studiens syfte när de tillfrågades om att delta i studien samt vid själva vid intervjutillfället. **Samtyckeskravet:** Deltagarna har haft rätt att själva bestämma om sin medverkan och medgivandet har kunnat återkallas när som helst. Det har påtalats vid tillfrågandet av att delta i studien samt vid intervjutillfället. **Nyttjandekravet:** Intervjupersonerna har informerats om att informationen från det inspelade materialet endast ska användas till rapporten och sedan ska materialet raderas. **Konfidentialitetskravet:** Författaren har utelämnat de riktiga namnen på intervjupersonerna som ingår i studie för att garantera konfidentialitet och samtliga elever har själva fått välja sina egna “nya” namn.

Etiska överväganden

De etiska övervägande och resonemang som har förts, har landat i, att göra studien i den egna verksamheten med stöd av att författaren inte undervisar eleverna och inte befinner sig på skolan under rådande termin som studien genomförs. Författaren uppfattar att sin medverkan inte har påverka resultatet negativt. Det andra skälet som har påverkat beslutet att studien genomfördes på författarens arbetsplats är på grund av tidsbrist. Det som är positivt är att författaren redan har påbörjat och skapat en relation med eleverna som ska delta, vilket kan göra att de är mer bekväma under intervjusituationen vilket också Repstad (2007) påtalar. Fördelen med att vara bekant med den som blir intervjuad, kan vara att informanten lättare kan öppna sig, därför att det redan finns en relation och bakgrundskunskap mellan parterna. Fangen och Sellerberg (2013) framkonsten att kunna lyssna, bekräfta och att inte avbryta under berättelsen, som ett viktigt förhållningssätt för ett gott samtal inom forskningen. Eftersom samtliga intervjupersonerna som deltog i studien var över 15 år, behöver eleverna inte målsmans godkännande för att delta i studien (Vetenskapsrådet, 2002). Enligt Fangen och Sellerberg (2013) ska intervjupersonen kunna garanteras anonymitet och att alla identifierbara uppgifter skall förändras.

Tillförlitlighet och giltighet

Kvale och Brinkmann (2014) och Stukát (2011) anser att tillförlitlighet och giltighet har växt fram ur kvantitativa metoder på grund av att de är generaliseringsbara i större utsträckning och att resultatet är mätbart i siffror. Mätning är inte det intresse som sätts främst för den kvalitativa forskaren och därför utgör inte heller validiteten en större betydelse menar (Bryman, 2002). Författaren är medveten om att det är en relativ liten studie som har gjorts och att det därför blir svårt att dra generella slutsatser. Men författaren tror dock att studien är tillräckligt stor för att kunna skapa en bild och ge en hint om hur det kan se ut i skolan samt hur elever med utvecklingsstörning kan ha för

tankar inför sin framtid efter skoltidens slut. Kvale och Brinkmann (2014) anser att när det kommer till intervjuvaren från intervjupersonerna, kan det vara att deras svar endast ger en sanning om de själva och deras uppfattning och verkligheten om det faktiska förhållandet är en annan. Som författare till denna studie har alla delar i forskningsprocessen redogjorts och har agerat på sådant sätt att personliga värderingar och uppfattningar inte får påverka slutsatserna och resultatet i själva undersökningen. Det är fullt möjligt, för den som vill, att granska och följa undersökningens gång i denna studie vilket också Bryman, 2002 påpekar att det ska vara.

Resultat

I följande avsnitt kommer författaren först att redovisa de resultat som har framkommit under intervjuerna. Både elevernas, specialläraren och yrkesläraren kommer att presenteras. Sedan kommer en teoretisk tolkning av resultatet att göras utifrån studiens val av teoretisk ram. Slutligen kommer en koppling göras till studiens syfte och frågeställningar. Författaren kommer att välja att presentera resultatet med hjälp av citat och tolka innebörden av vad citaten behandlar. Det finns ingen standardform för hur intervjuer ska presenteras men detta är det vanligaste sättet att presentera ett resultat. enligt (Kvale & Brinkmann, 2014).

Efter studenten

Det finns en stor längtan att ta studenten bland alla av elever som ingår i studien. Leo berättar till exempel att det kommer att bli den bästa dagen i hans liv. Leo har redan klart för sig att han vill ut på arbetsmarknaden efter det han har tagit studenten och förklarar att det här vill han göra i nedanstående citat:

Jag vill komma ut på arbetsmarknaden, börja jobba. Förmodligen så får man jobb när man har varit på sin praktik som jag hoppas på och sedan sommarjobba och få en anställning på det. Det är det jag vill göra efter gymnasiet.

När det kommer till att vad de vill göra efter studenten så framkommer det i intervjun att fyra av fem elever beskriver att de vill skaffa sig ett jobb efter studenten. Cleopatra och Delina har redan bestämt sig för att antingen, ta ett sabbatsår eller att arbeta, innan fortsatta studier på en folkhögskola, för att läsa upp sina betyg och på så sätt komma in på den utbildning som de vill gå på. Elliot har tänkt att leta efter en arbetsplats där han känner att han kan göra stor nytta. Cornelia vill först och främst skaffa sig ett jobb och om hon inte får ett jobb, tänker Cornelia att hon skulle kunna läsa vidare.

Oro inför framtiden

Det finns en oro eller nervositet inför framtiden för samtliga elever. De ger uttryck för den osäkerhet och ovisshet de har inför att hitta ett arbete, ett arbete man trivs med. Att kunna klara sig själv, flytta hemifrån samt att hitta en kärleksrelation är alla saker som nämns i intervjuerna hos eleverna. Funderingar om hur det ska gå efter skoltidens slut är ständigt återkommande tankar. Elliot har tankar på hur han ska överleva och funderar på hur han ska få hjälp med olika saker. Hur räkningar ska betalas och hur man håller igång ett hus är frågor som dyker upp under samtalet och beskrivs i följande citat:

Mycket nervös, det är frågan på hur jag ska överleva, hur det ska gå på ett flödigt problem, hur jag ska få hjälp med detta och flera andra saker...att betala räkningar, hur man ska göra det på ett korrekt sätt,...hur håller man ett ruckligt gammalt nedgående kvalitetshus igång så att det inte kollapsar över dig.

Leo funderar över hur det ska gå till att hitta en flickvän och hur man får till det här med lägenhet i följande citat:

Ja, lite nervös inför framtiden är jag allt. Men det ska nog gå bra...jag vet inte vad som kommer att hända efteråt. Jag funderar lite hur man ska få till det med lägenheten och allting sånt. Hur man ska hitta en flickvän...Ja, tankarna går lite upp och ner.

Delinas tankar och funderingar handlar om hur det ska gå att hitta jobb, var kommer jobbet att finnas och behöver hon flytta och beskriver det så här: "Det är skönt att snart sluta och tänka att jag har klarat dessa år, oavsett vad som kommer att hända i framtiden".

Stödet från skolan

Det finns flera olika röster som gör sig hörda angående vad skolan har hjälpt till med för att nå målet till elevernas framtida önskade arbetsplatser. Delina uttrycker att vårdämnet har varit kopplat till det som eleven kommer att arbeta med i framtiden. Leo uttrycker att skolan har hjälpt till mycket genom att ordna med praktikplatser och att han har lärt sig mycket inom handel och matte. Elliot funderar en del över vilket stöd skolan har varit för honom i ledet att bli självständig och förklarar att en stor del av handelsämnet är kommunikation och talar om att han tycker det är den svagaste länken hos honom och förklarar att han är tacksam och glad för att handelsämnet hjälper till med

kommunikationsdelen. Elliot förklarar så precist hur han känner, därför har författaren valt att ha med följande citat:

En stor del av handelsämnet är kommunikation, den sociala delen. Jag tycker att det är den svagaste länken av mig. Den kommunikationella delen. Folk har intressen, jag har mina. Vi har gillande och dislikes om vad vi pratar om. Ibland tycker jag att de intressen jag har är en magnet av den motsatta polariteten, stöter bort den, försöker inte riktigt prata om det men det kommer upp. Jag tycker att handelsprogrammet hjälper mig med det. Jag är tacksam. Glad.

Däremot påpekar Elliot att han inte tycker att skolan hjälper honom med att få arbeta med sitt drömjobb inom *“röstbranschen”* (röster åt filmer, dataspel, och tv-spel). Samma elev tar upp mentorstiden samt kill- och tjejgruppen som viktiga plattformar för att dela med sig av sina tankar och för att lära sig en del av arbetet med att bli självständig. Citatet som författaren har valt ut lyfter just fram det som författaren vill belysa i sin studie, det vill säga att låta elevers röster bli hörda: “Det kanske är antalet, vi har alla en röst, vi kanske inte gör en stor skillnad men våra röster är hörda, våra röster är lyssnade till och vår mentor förstår oss” (Elliot).

Det eleverna efterfrågar av skolan

Elevernas önskemål varierar ganska brett om vad de tycker att de behöver för att bli självständiga och klara ett liv efter skolan. Cornelia önskar att vårdämnet skulle ha en inriktning mot att arbeta med barn. Eftersom det var anledningen till att hon valde att gå omvårdnadsprogrammet. Cornelia berättar vidare att hon tycker att de borde få mer information om vad som händer före och efter studenten. Det finns en stor önskan hos, Elliot, Delina och Leo att träna mer på engelska språket, då de uppmärksammat att de behöver kunna fraser och ämnesord inom sina yrkesinriktningar.

Leo förklarade det så här: “Under sommaren kommer det mycket turister hit. Så jag skulle vilja lära mig engelska, många handelsord som kan vara bra att ha med sig som jag kan ha med mig ute på praktik”.

Elliot förklarar följande: “Att vi kanske inte lär oss exakt om hur vi ska överleva i engelska, men vi lär oss att kommunicera, kommunikation är ett annat sätt att överleva”. Både Cleopatra och Cornelia berättar om att de tycker det vore bra med fler studiebesök. Cleopatra förklarar att hon tycker det skulle förbereda eleverna på hur

olika yrken ser ut. Cornelia tycker att det skulle vara bra om skolan hjälpte till mer med studiebesöken och påtalar att det inte är så enkelt för familjen eller att familjen har tid att ordna med sådana besök. Under samtalet noterade författaren att hon belyser ett viktigt resonemang som författaren kommer att ta med sig till diskussionen genom följande citat:

Kanske att besöka fler folkhögskolor och kanske olika jobb man får se, så vi som går på vård och omsorg framöver får se vilka jobb som är möjliga så man inte bara pratar om de jobb som är omöjliga för då tappar man det här intresset för vård och omsorg (Cornelia).

Delina berättar följande: "Att det är bra att kunna mycket matte om du ska jobba i kassan och räkna om du ska kunna betala räkningar". Under samtalets gång kommer Delina på att hon lär sig att laga mat och önskar mer sånt, för det lär hon sig i ämnet hemkunskap. När Elliot reflekterade över vad han skulle vilja att skolan hjälpte honom med förklarar han med nedanstående citat:

Jag hade velat veta hur man bygger upp ett hushåll, hur man ska hålla det igång alltså leva det. Jag har frågat mina vårdnadshavare och de säger att för ett hus behöver du...du ska betala hyran, för att behålla det, du behöver betala elräkningar för att ha elektricitet i det, postservicen för att du ska få information till samhället...jag hade önskat få ett mer uppbyggande om hur man håller liv i ett hus...och tycker att det hade varit intressant att höra detta.

Att lämna skolan bakom sig

Tre av fem elever känner sig redo att lämna skolan och tycker att de har lärt sig tillräckligt. Kamratrelationerna på skolan är väldigt viktiga för eleverna och det är gemenskapen i gruppen som eleverna uttrycker att de kommer att sakna mest. De nämner också personalens roll på skolan och deras betydelse för deras skoltid. Eleverna berättar också om de olika band som de knyter under sin skoltid och berättar vikten av vad de banden har betytt för eleverna under skoltiden på gymnasiet. De beskriver de vänskapsband som finns utanför skolan. Elliot berättar att han har en familj och ett fåtal vänner och förklarar betydelsen av familj och vänner på följande sätt: "Men jag bryr mig om dem, jag tänker på dem, de får mig att känna mig levande".

Cleopatra berättar under samtalet att hon har kontakt med tre, fyra kompisar från klassen och att de umgås, går på stan, och kollar på film tillsammans. Leo uttrycker en saknad i att lämna sina kompisar som man har lärt känna och även en del av lärarna.

Leo tycker det ska bli tråkigt att inte komma tillbaka men säger ändå att han inte hade velat gå här i fyra år till utan avslutar med att: “Jag tycker att jag har lärt mig tillräckligt”.

Hinder och utmaningar

När vi samtalade om vilka hinder och utmaningar som eleverna tror de kan stöta på i framtiden blev det övervägande jobbrelaterat. Det finns en genomgående ängslan i jakten på att hitta ett jobb som de trivs med, som passar dem och som de kan få behålla. Det är tankar som kommer upp under samtalet hos samtliga elever. Leo tar upp att det som är utmanande för honom är att försöka ta hand om sig själv, att kunna laga mat. Cornelia tror att hon kan behöva lite hjälp i början och förklarar sina tankar så här:

Men man kommer ändå att stöta på hinder och sånt. Med orken och hörselskadan kanske. Många tror att jag klarar av mer än vad jag egentligen klarar av. Och det blir svårt att berätta det eftersom det inte syns på mig. Det blir så här svårt att förstå varandra och prata om det.

Elliot tycker att utmaningen ligger i att kanske hitta ett jobb som han gillar och förklarar att han känner sig som en del av ett kugghjul men funderar vidare och kommer fram till att man ändå får sluta på grund av att förändringar, och andra omständigheter är oundvikliga. Delina berättar om att utmaningen för henne är att det kanske inte alltid finns ett jobb inom hennes yrke och då måste hon hitta ett annat jobb till exempel i en affär. Cleopatra tänker sig att ett hinder kan vara att hon inte hittar ett jobb direkt, som passar henne.

Sammanfattning om drömmarna om framtiden

Genomgående bland alla deltagare är att samtliga elever tänker sig att livet efter skolan handlar om att hitta ett arbete. Ett arbete där man trivs och kommer till sin rätt är viktiga element för att bli vuxen och självständig. Dock finns en genomgående oro om hur det ska gå för “mig” efter skoltiden där arbete och bostad är det primära. För samtliga elever är drömmen och längtan om att bilda familj mer eller mindre påtaglig. Men en underliggande rädsla om att hitta någon att dela sitt liv med förs fram i ljuset. När det kommer till att lämna skolan bakom sig är det kamratrelationerna samt kontakten med

personalen som står i centrum för tryggheten under skoltiden för samtliga elever. Däremot framkommer det att flera av eleverna har ett socialt nätverk utanför skolan.

Intervjuer med specialläraren Anna och yrkesläraren Sara

Här redovisas intervjuerna med specialläraren Anna och yrkesläraren Sara.

Upplevelser av elevernas avslutade skolgång

Om man tittar tillbaka på tidigare år, enligt Anna, är det ca 1-2 elever av de som tar studenten som får en anställning. Det kan vara i form av projektanställning som varar ett år eller timanställning som förnyas efter hand. Sedan är det ca 1-2 av eleverna som söker vidare till folkhögskola för att läsa upp sin grundskolebehörighet och sedan är det någon elev som går till daglig verksamhet och kanske en annan elev som blir föräldrar. Enligt Anna är det yrkeslärarna och studievägledaren som följer upp eleverna för skolans räkning. Anna påpekar att skolans studievägledare är tillgänglig under sommaren för de eleverna som tagit studenten och beskriver dennes roll på följande sätt: "Det är som en utslussning, extra hjälp när man har slutat. Det kan vara hjälp med försäkringskassan, det kan vara arbetsförmedlingen, ansökan till folkhögskola och så vidare".

Skolans arbete med att öka elevernas självständighet

Anna berättar att det inte finns någon handlingsplan i arbetet med elevernas självständighet men att det kanske är ett bra förslag att upprätta en sådan. Däremot arbetar man i "*blocket*" med mat och butik, hushållet, att planera, köpa in, tvätta och städa, flytta hemifrån är områden som tas upp där berättar Anna vidare. De ämnen som arbetar med detta är främst handel och vård och omsorg. Även i digital kompetens arbetar man med att göra listor och skolan anordnar olika studiebesök på folkhögskolor under våren i år tre fortsätter Anna. Anna förklarar att de arbetar också med vad som krävs för att behålla en anställning och vilka egenskaper arbetsgivaren tittar på. Sara reflekterar över att det har ingått i det kollegiala lärande, formellt. Sara berättar att arbetet med det kollegiala lärandet har utgått från hur lärarna arbetar med att synliggöra lärarens roll i arbetet med eleverna och berättar vidare att i arbetslaget sker det en dialog

över vilka elever som de medvetet ska arbeta med för att göra eleven mer självständig på längre sikt och utvecklas både kunskapsmässigt och som människa. Sara framhåller att det blir lätt att skolan serverar för mycket och personalen har pratat mycket om att stå tillbaka och invänta och följande citat preciserar just detta: “Vi ska lägga händerna på ryggen och ett steg tillbaka”.

Vilka möjligheter finns det

Anna tar upp att det ordnas besök på folkhögskolor för att se vad man kan göra efter studenten. Eleverna kan också få testa på att gå på en folkhögskola om det så önskas. Anna berättar vidare att det även finns möjlighet för eleverna att söka till Lärlingsakademien och att de får komma dit och bli intervjuade och se vad man kan göra där och vilka möjligheter som finns ungdomarna. Anna berättar följande:

Till exempel kan de vara där i två dagar och resten av dagarna på en arbetsplats. Skolan tittar även på möjligheterna som finns inom Vux och Särvox. Om elever som gått ut Gysär fortfarande är kvar på sin APL-plats, försöker skolan att få till en anställning innan eleven slutar skolan och då kopplas Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan in. Skolans roll är att förmedla kontakten mellan arbetsgivare och de båda instanserna för att de ska kunna förhandla.

Anledningen till att skolan är förmedlar kontakter mellan instanserna säger Anna är att det inte ska rinna ut i sanden och möjligheten försvinner för eleven när hen slutat skolan. Sara berättar att de gör allt vad de kan för att den långa APL-praktiken i år fyra, ska kunna leda till ett arbete efter skolans slut och att de arbetar tillsammans med arbetsförmedlingen men framförallt med arbetsgivaren.

Vilka samtal sker med eleverna

Enligt Anna förs det en omfattande dialog mellan yrkeslärarna och eleverna som börjar redan i år 1 och då får de göra olika studiebesök på olika arbetsplatser och under år 2 får de önska en APL-plats om möjlighet finns och prova på. Anna berättar att de har många andra samtal, många informella samtal med eleverna. Vi har en kollega som har mycket relationssamtal med eleverna och i följande citat beskriver Anna djupare vad som kommer till uttryck i dessa samtal: “Samtalen handlar om allt från att hur ska jag

göra om jag inte vill bo hos mina föräldrar, eller att nu har jag gift mig med min man och nu har dessa svårigheter uppkommit”.

Anna berättar vidare att eleverna kan ha funderingar på vem man kan kontakta, till exempel polis, eller socialtjänst i vissa fall, studievägledaren pratar mycket med eleverna om saker som eleverna bär med sig men som de aldrig tidigare har ventilerat. När de ska sluta skolan kommer många av dessa saker upp. Studievägledaren har mycket kontakter samt kontaktar kriscentrum om det skulle behövas enligt Anna. Sara talar om att hon väver in APL i allt det hon lär ut. Hon menar på att det är en process och försöker att bygga någon slags bro över de olika ämnena och sedan knyta det till arbetslivet. Sara pratar med de yngre eleverna om framtiden och om de kommande praktikerna, sedan pratar studievägledaren om olika möjligheter som finns och sedan kommer arbetsförmedlingen ut i år fyra, detta i syfte för att skapa och arbeta brett för en anställning. Sara har märkt att det inte är lätt för elevgruppen att få en anställning efter skolan och därför är den långa APL-praktiken ett viktigt steg för att nå någon form av anställning.

Samarbete med samhället

Anna berättar att det finns ett samarbete mellan skolan, arbetsförmedlingen, försäkringskassan och det kommunala aktivitetsansvaret. De senaste tre åren har skolan bjudit in handledarna på APL-platserna för en APL-middag som arrangeras på skolan. Sara berättar att eleverna i år tre och år fyra får förbereda, planera och tillaga, samt servera på middagen. Sara förklarar följande att: “Under den här middagen informerar skolan om vad funktionsvariationen utvecklingsstörning är för något och vad man som handledare behöver tänka på när den här elevgruppen kommer ut på sina praktiker”.

Även arbetsförmedlingen och försäkringskassan är inbjudna för att presentera sig inför framtida kontakter. Men de är även inbjudna för att de ska bli medvetna om vilken elevgrupp skolan har. Arbetsförmedlingen kommer sedan ut i år fyra och besöker eleverna på deras respektive APL-platser för att diskutera eventuella framtida

anställningar berättar Sara. Även försäkringskassan är inblandad i anställningar där en del av lönen delvis betalas ut av arbetsförmedlingen istället för arbetsgivaren. Sara har gjort en reflektion över att skolan kanske behöver bli ännu bättre på att bli tydligare till arbetsgivarna och handledarna med att den långa praktiken förhoppningsvis ska leda till arbete och beskriver följande: "Jag vet inte om det ställs högre krav i arbetslivet och att det ska vara mer effektivt och att det ska gå snabbt och tyvärr så trillar våra elever mellan stolarna".

Sara nämner vidare hon tycker att skolan samverkar bra med arbetsförmedlingen och försäkringskassan och berättar även att de har haft möte med politiker eftersom skolan har haft svårt att få APL-platser inom vård och omsorg. Sara tycker precis som Anna att APL-middagen är ett bra sätt att låta de olika aktörerna mötas och att det är bra för aktörerna att se hur eleverna fungerar. Det är många som inte har någon kunskap om vilka svårigheter som elever i särskolan kan ha och då är det bra att vi informera om vad handledarna bör tänka på när våra elever kommer ut på sin praktik. APL-middagen är också väldigt uppskattad av både handledarna och eleverna själva berättar Sara.

Elevinflytande

När det kommer till elevinflytande är eleverna ibland med och får önska och tala om vad de vill arbeta med inom ett visst område berättar Anna. Däremot tycker Anna att eleverna ibland har svårt att önska vad de vill jobba med i ämnena om man ger dem erbjudande, kanske för att de inte är vana att själva välja eller att reflektera över valen. Anna berättar följande: "Men vi kanske behöver bli bättre på att knyta an olika önskemål som eleverna kan ha och synliggöra att deras önskemål faktiskt passar in i olika ämnen".

Anna förklarar att hon försöker lyfta fram kunskapskraven och att det är de här förmågorna som de arbetar med och utifrån förmågorna kan man göra på olika sätt. Vidare berättar hon att eleverna kan påverka sin APL-plats genom att ge önskemål om var de vill ha sin praktik någonstans. Vidare berättar hon att skolan kan hjälpa till när praktikplatsen inte har fungerat och försöka hjälpa till att hitta en annan efter elevens

önskemål. En del elever, säger Anna, kommer till oss på skolan och har själva hittat en egen APL-plats och då hjälper skolan till med att skriva kontrakt med arbetsplatsen. Sara menar att det är lätt för personalen att ordna olika studiebesök och utflykter och annat när man istället skulle kunna ta hjälp av eleverna. Eleverna har tidigare fått planera en Ullaredsresa, vilket har varit uppskattat men också svårt, då de inser att det är mycket som ska ordnas inför en sådan resa, till exempel att ringa och ordna en buss, matpengar, och informationsblad med mera berättar Sara vidare. Även APL-middagen är något som eleverna själva planerar, lagar och servera och de växer med uppgiften och ansvaret. Däremot har Sara uppmärksammat att om hon slänger ut en fråga till eleverna om vad de vill arbeta med, har eleverna svårt för att komma på och svara och beskriver följande:

Men om man istället har låtit dem testa något nytt och gör det igen brukar de ofta uppskatta det och om jag som lärare tar initiativ till något område att, så här ska vi jobba då kan de vilja göra så igen. Men att de tar helt egna initiativ händer inte ofta.

Elevernas kamratrelationer

Ibland när skolan får elever från IM programmet som är det individuella programmet för på det reguljära gymnasiet berättar Anna att de elever som kommer till skolan, inte kan identifiera sig med personkretsen som går där och berättar följande: “Då upplever vi i början att de är först väldigt avståndstagande, jag tänker inte beblanda mig, jag är inte sån”.

Sedan berättar Anna vidare att efter ett tag kan de få en kamratrelation och upptäcker att de faktiskt kan få kompisar som gillar dem för hur de är och det är en väldigt positivt för eleverna och förklara upplevelsen på följande sätt: “Vi upplever att de får en kamratrelation här som de inte har haft tidigare “.

Anna berättar vidare att hon märker att eleverna med utländsk bakgrund är mycket bättre på att ta den kamratrelationen utanför skolan och Anna förklarar att: “De träffas och gör saker på fritiden... Många av de andra eleverna, de umgås här på skolan eller så åker de till kortis eller fritids “.

Kortis är som ett avlastningsboende för elever med funktionsvariationer på helger eller kvällar för familjen förklarar Anna och fortsätter vidare att berätta att skolan märker att det uppstår ganska lätt konflikter som kanske är mer vanligt på mellanstadiet och högstadiet och en förklaring till detta kan vara att eleverna inte har haft så många kamratrelationer tidigare och på så sätt haft liten träning i att umgås med andra kamrater menar Anna. Vidare berättar Anna att när det kommer till kamratrelationer utanför skolan handlar det mycket om de relationer som skapas på sociala medier, vilket både är positivt och negativt. Negativt i den mening att väldigt många av konflikterna startas på sociala medier. Anna fortsätter att berätta om elevernas kamratrelationer med elever från de reguljära programmen, framför allt de med utländsk bakgrund och de blir lätt springpojkar och får utföra olika saker, då de är väldigt lättleda, vilket kan leda till att de hamnar i kriminalitet och droger menar Anna och beskriver följande: "Vi har haft flera exempel på detta och vi har haft elever som har farit illa".

Anna upplever att skolan är väldigt isolerad från den övriga storskolan och är egentligen ingen naturlig del av skolan men hoppas på en förändring inom en snar framtid. Anna menar även att eleverna behöver mer hjälp och struktur på kamratrelationen, hur man umgås socialt, för att den inte kommer lika spontant för dem som för andra ungdomar anser Anna. Sara menar att eleverna har många kamratrelationer i klasserna och upplever att det är en fördel att eleverna läser kärnämnen tillsammans oavsett vilket program de går på. Däremot berättar Sara vidare att det kommer upp på utvecklingssamtalen att de inte umgås så mycket på fritiden. Citatet som följer belyser just den upplevelsen: "Det finns lite för många tror jag av våra elever som inte har någon utanför skolan".

Lärarnas upplevelser kring elevernas oro

Anna upplever att det finns jättestor oro bland eleverna när de ska sluta och att de längtar efter att ta studenten, balen och studentmössan och allt annat som har med studenten att göra. Men sedan upplever hon en stor tomhet. Anna förklarar oron i följande citat:

Vi brukar jämföra oss med det vanliga gymnasiet men vi är väldigt olikt det vanliga gymnasiet. På så sätt att vi är tillgängliga nästan hela dygnet för eleverna och vi finns i väldigt mycket i deras tonårsproblem och där finns en stor oro i den tomheten i att vem ska hjälpa eleverna med detta efter skolans slut.

Anna märker att det finns en stor oro inom vänskapen framförallt när fyrorna går ut på sin långa APL-praktik och lyfter fram att när eleverna kommer tillbaka och personalen frågar om de har träffats något och hittat på saker, får de ofta svaret att de knappast har hörts av på telefonen under praktiktiden. Anna funderar vidare om det kan ha att göra med att föra över en svårighet i andra sammanhang från en situation till en annan eller om det är för att de inte har några former för att umgås utanför skolan. Anna berättar om hur en elev som går i år tre kom in i en depression, när en fyra gick ut och hen blev kvar på skolan. Eleven fick hjälp med ta initiativ till att ta kontakt med varandra och det resulterade i att de har börjat att träffas. Anna förklarar i följande citat: "Vi på skolan försöker hjälpa dem att hålla kvar de kontakter som de skapar här, för de har inte så många kontakter och vänner. De har kanske en ledsagare, någon elev har sagt att sin ledsagare är hens bästa vän".

Både Anna och Sara talar om elevernas oro kring att flyttar hemifrån, var ska de bo, ska de flyttar och hur ska de klara sig själv är frågor som ofta dyker upp hos eleverna. Sara lyfter fram glädjen att tillsammans med eleven kunna hitta en bra APL-plats och även om den första platsen inte fungerade har de tillsammans med nya aktörer kunna hitta en plats som passar eleven. Det finns även en ekonomisk oro bland eleverna lyfter Anna upp under samtalets gång. Anna berättar om ett elevpar som bodde ihop under skoltiden och att paret hade aktivitetsersättning vilket gjorde att de hade pengar till hyra och annat. Men när de slutade skolan, upphörde ersättningsstödet. Den ena eleven fick en 1-årig provanställning på sin APL-plats och den andra eleven fullgjorde inte sina APL-platser men har i efterhand, med hjälp av yrkesläraren fått testa på nya platser efter skolan och till slut fått en anställning. Anna påpekar att den ekonomiska biten är jättesvår om man inte har någon som stöttar och menar på att har eleverna inte vårdnadshavare som hjälper till, vem ska då göra det? Vilken vuxen kan hjälpa till? Hon berättar vidare att det har förekommit att elever som inte går på skolan längre har

kommit tillbaka och någon från personalen har fått följa med till arbetsförmedlingen för att det blir så tomt, det finns ingen vuxen i deras närhet. Anna förklarar med följande citat vad våra elever kan mötas av när de lämnar skolan: “När du är 21 kanske samhället tar för givet att du ska klara dig själv men det gör våra elever inte”.

Anna påtalar att hon tycker att det saknas något/någon efter gymnasiet som ska ta steget att hjälpa ungdomarna med övergången och för resonemanget i följande citat: “För det är egentligen inte vår eller studievägledarens uppgift efter det de har slutat men vi gör det eftersom de behöver det”.

Hinder och möjligheter

Att det går långsamt och att de har svårt för kassan är det som arbetsgivaren tar upp när Sara har varit ute på praktikplatserna för att höra hur det går för eleverna på sin APL. Däremot berättar arbetsgivarna att de kan plocka upp varor samt att fronta. När arbetsgivaren tänker anställa i en matbutik till exempel vill de att personen ska både kunna vara ute i butiken och vara i kassan. Följande citat från Sara belyser dilemmat kring vad som händer med eleverna efter skolans slut:

Vårt uppdrag är att hitta APL-platser åt eleverna. Jag tänker att detta är deras chans att visa vad de går för och arbetsgivaren har en chans att få en del av tjänsten betald via arbetsförmedlingen. Men alla nappar ändå inte på det. De har ju i sitt i sina huvud vad som krävs, och att det konkurrerar med andra ungdomar”.

En annan reflektion som Sara har gjort är att man skulle kunna arbeta med räkning i många ämnen för att träna eleverna att bli säkrare på kassan, procent och huvudräkning. och berättar: “Vi på skolan har också lyft att kanske få låna eller köpa in en riktig kassaapparat för träna eleverna i detta men att det har runnit ut i sanden”. Sara tror dock att alla eleverna på skolan behöver träna mer när det kommer till ekonomi och räkna och inte endast handelseleverna. Anna funderar över handledarens roll ute på arbetsplatserna och förklarar att eleverna kan ibland ha svårt med de sociala koderna och reglerna kring en arbetsplats och skulle kunna få mer hjälp eller träning av handledaren till att förstå de bättre till exempel. Även att få hjälp med att strukturera

upp och planera arbetsdagen skulle komma våra elever till gagn menar Anna. Sara beskriver deras styrkor följande:

De är oerhört pliktrogna och de kommer i tid och de kommer. De har ett stort hjärta och ofta är de jättegglada och kan ge den här servicen till kunder. Ja, de jobbar lite långsammare men det kanske kan bli en väckarklocka för andra människor att vårt samhälle håller på att stressa ihjäl sig.

Hon berättar vidare att: “De har jättemycket att ge, det skulle jag vilja lyfta fram mer” (Sara). Anna anser att om de får rätt handledning och förutsättningar blir jobbet mycket viktigt för eleverna och Anna förklarar vidare med följande citat om jobbets betydelse: “De är arbetsplatsen trogen och gör sina uppgifter så bra som möjligt. Små uppgifter blir lika viktiga som betydelsefulla uppgifter”.

Det händer att Sara kommer ut till arbetsplatsen och personalen uttrycker stor entusiasm och att de trivs med eleven men ändå finns det ingen möjlighet till anställning vilket gör henne frustrerad och ibland arg. Sara resonerar vidare att eleverna får ju ändå vara ute på praktikplatsen och handledarna skulle inte ta emot dem om de inte tyckte att de tillför något annars skulle de säga nej direkt menar Sara på. Det finns en önskan hos Sara att arbetsgivarna satte på sig andra glasögon för att vidga och öppna upp för att kunna ge dessa elever en chans.

Sammanfattande resultat av specialläraren och yrkesläraren

Både Anna och Sara nämner att det inte finns ett övergripande arbetssätt för skolans arbete med att göra eleverna självständiga. Däremot finns det en ständig dialog mellan personalen och det kollegiala lärandet är ett sätt att bli medveten som pedagog. De lyfter fram att APL-middagen är ett sätt för aktörerna att mötas och en chans för handledarna att möta sina elever och bli införstådda med vilka svårigheter eleverna kanske kan möta på arbetsplatsen. Båda framhäver APL-platsens betydelse för ett kommande arbete efter skolan men det finns ändå en önskan från båda pedagogerna att de mjuka värdena skulle värderas högre, som lojalitet, pliktrogenhet än att det ska vara effektivt och att det är vinstmål som ska styra. Anna och Sara delar båda upplevelsen av den oro som eleverna

ger uttryck för under år tre och fyra, inför den långa APL-praktiken samt den oro eleverna har kring de frågor om vad som kommer att hända efter studenten.

Teoretisk tolkning

Den sociokulturella traditionen betonar att en förutsättning för lärande sker i interaktion och samspel med omgivningen och med andra människor (Säljö, 2000). Enligt Philip och Soltis (2012) lär sig barn och ungdomar bäst tillsammans med andra och det råder även en samstämmighet när det handlar om kamratrelationernas betydelse för en lyckad skolframgång visar studiens resultat. En annan central faktor för utvecklingen hos eleverna är det samspel som finns mellan eleverna och mellan elever och lärarna i den sociala miljön (Philip & Soltis, 2014). Från lärarnas svar visar det sig att personalen på skolan får många informella samtal som handlar om det kommande vuxenlivet samt att skapa verktyg för elevernas fortsatta kontakt utanför skolan. Elevernas svar visar på att skolan är den sociala miljön där kontakter skapas och vänskapsband knyts samt att skolan är den trygghet och platsen för gemenskap och delaktighet som flera av eleverna tidigare har saknat. Samtliga elever berättar om en tomhet och stor saknad till den sociala miljön och personalen samt kamraterna som ingår i deras omgivning när studenten nalkas. Tillsammans med andra i deras omgivning kan psykologiska verktyg utvecklas för att klara av och hantera problem som eleverna kan stöta på i samhället enligt (Philip & Soltis, 2014). Studiens resultat visar att eleverna kan känna att de klarar av ett arbete med stöd och hjälp från till exempel handledaren eller assistenten ute på arbetsplatsen under sina APL-praktiker. Även Säljö (2000) lyfter fram att färdigheter tillägnas i andra sammanhang till exempel på arbetsplatser. Ahlberg (2013) framhåller ur ett relationellt perspektiv vikten av att inte se eleven som bärare av svårigheter utan att det är omgivningen som ska undanröja hinder. Studien visar att det finns en samstämmighet när det kommer till att arbete är nyckeln till delaktighet i samhället och för att få in en fot på arbetsmarknaden, behöver eleverna få tillgång till de kulturella och fysiska artefakterna som Vygotskij benämner det. Enligt Säljö (2000) menar han på att

de kulturella artefakterna är de värderingar och kunskaper som människan får genom interaktion med andra samt att de fysiska artefakterna är de redskap och verktyg som vardagen är fylld med. För att detta ska kunna ske blir APL-platsen av mycket stor betydelse för elevernas steg in i vuxenvärlden och till självständighet. Även yrkesläraren önskade ett bättre och större samarbete med de aktuella insatserna från samhället. Deltagarna i studien säger att behovet är stort för ett ökat samarbete och en större förförståelse för elevgruppen ute på APL-platserna. När det kommer till elevinflytande och delaktighet finner författaren att resultatet visar på att skolan kan bli tydligare med att få eleverna att bli mer delaktiga i sin undervisning genom att låta eleverna föreslå och träna mer på att ta eget initiativ till olika arbetsformer och kunskapsinnehåll i undervisningen. Ur ett sociokulturellt perspektiv behöver elever andra vuxna och kamrater för att utveckla lärandet och kan tillsammans med andra lära sig svårare saker än på egen hand och lärandets förutsättning är gemenskapen i den sociala gruppen (Säljö, 2000). Hwang och Nilsson (2012) och Säljö (2000) lyfter fram att språket är av stor betydelse när det kommer till att utveckla den kognitiva delen för att eleven ska kunna bli delaktig. I ett relationellt perspektiv framhåller Ahlberg (2013) interaktionen och samspelet mellan människor som det centrala precis som det sociokulturella perspektivet. Genom att låta eleverna träna på att ta initiativ och pröva olika arbetsmetoder samt att få tid till att reflektera kan delaktigheten och inflytandet över undervisningen öka. Språket är en förutsättning för lärandet och utvecklar den kognitiva utveckling som möjliggör för unga personer att delta i sociala sammanhang enligt Hwang och Nilsson (2012). Enligt Phillips och Soltis (2014) framhåller Vygotskij att även språket är ett kommunikationsmedel och att språket är det främsta av de psykologiska verktygen som möjliggör lärande såsom problemlösning och andra färdigheter. Även Säljö (2000) vidhåller att de kommunikativa processerna är högst centrala för människors lärande och att det är genom kommunikationen som individen kan bli delaktig.

Slutsatser

Här nedan presenteras de slutsatser som elevresultatet påvisade i punktform.

- Det som eleverna önskar sig mest efter att ha tagit studenten, är att ha ett arbete att gå till.
- En oro att lämna personal och kamrater bakom sig .
- En underliggande oro för hur det ska gå för “*dem*”...

Här presenteras i punktform de slutsatser som speciallärare och yrkeslärares resultat påvisade.

- Det finns en önskan om ett bättre och större samarbete mellan skola och andra samhällsinstanser.
- Att träna eleverna på att ta initiativ för att öka självständigheten och inflytande över sin skolgång och efter skolan är något som yrkesläraren påpekar att skolan kan bli bättre på.

Diskussion

I det avslutande kapitlet för författaren en fördjupad diskussion av vad undersökningen har lett fram till, och lyfter fram slutsatser i förhållande till litteraturgenomgång och den tidigare forskningen. Författaren för en diskussion av studiens resultat i förhållande till valda metoder och lyfter fram resultatets betydelse för speciallärarens profession. Uppsatsen avslutas med förslag på framtida forskning.

Metoddiskussion

Syftet med studien var att ta reda på vilka tankar och funderingar elever på gymnasiesärskolan har inför sin framtid. Med det i åtanke tycker författaren att den kvalitativa forskningsdesignen har slagit väl ut. Då valet föll på att använda intervju som metod tycker författaren att utfallet har varit bra. Med hjälp av semistrukturerade intervjufrågor har det funnits en gemensam referensram vilket har underlättat för författaren att jämföra och se likheter och skillnader på informationen som författaren har fått under intervjuerna av både elever och lärare. Den här studien skulle kunna göras med hjälp av narrativa berättelser, så kallade livsberättelser men med tanke på studiens omfattning och tidsram valdes den metoden bort. För att få ett större tolkningsunderlag av resultatet skulle studien med fördel också kunna använda sig av deltagande observation för att på så sätt få syn på hur skolan samtalar om framtiden under lektionstid samt under raster mellan lärare- elev, elev-assistent och mellan elev-elev. Bryman (2002) lyfter fram att i kvalitativa studier använder ofta fler än en design. Däremot hade elevernas svar uteblivit, vilka skulle ha kommit fram via semistrukturerade frågor under intervjutillfället, om endast deltagande observation skulle ha använts. Då studien är relativt liten och endast ett fåtal intervjupersoner ingår i studien, går det inte att generalisera resultatet. Författarens uppfattning är att om det funnits möjlighet till fler intervjutillfällen med varje deltagare, samt användning av flera metoder, skulle ett större underlag finnas att tillgå och på så sätt en säkrare tolkning kunna göras. På grund av att två av eleverna i studien, inte svarade ingående på vad

skolan skulle kunna förbättra eller vad som saknades i undervisningen, medför att giltigheten inte kan bli lika stor. Känslan var att två av intervjupersonerna ville vara till lags och utvecklade inte svaren på ovanstående frågor. Svar på dessa frågor skulle kunna bidra till en större insikt och förståelse hos pedagogerna i verksamheten för vad eleverna själva anser sig behöva efter sin skoltid gick förlorad. Därmed saknas ett intressant tolkningsresultat från två av eleverna. En annan aspekt att ta hänsyn till, då endast fem elever är representerade i studien, vilket författaren är införstådd med är att tillförlitligheten kanske inte kan bli så stor då urvalet av deltagarna är få. Författaren är även väl medveten om att antalet deltagare kommer att bidra till att tillförlitligheten av studien inte kan vara en större representation av alla elever som går i gymnasiesärskolan ur ett nationellt perspektiv. Författaren vill ändå lyfta fram att studiens syfte var att belysa och låta dessa fem deltagarna göra sina röster hörda beträffande sina tankar och funderingar kring framtiden. Författaren anser att studiens frågeställningar och syfte är besvarade.

Resultatdiskussion

Efter att ha genomfört intervjuerna med samtliga elever är det slående att det är arbete som värderats högst när det kommer till vad de vill ska hända efter studenten. Därför anser författaren att det är av största vikt att försöka få till en APL-plats som utgår från eleven. En praktikplats där eleven kan växa och skapa framtidstro. Enligt Skolverket (2013) ska gymnasiesärskolan skapa förutsättningar för att göra eleverna som går i denna skolform etableringsbara på arbetsmarknaden. Säljö (2000) talar om att lärande kan ske på andra platser än i skolan och nämner arbetsplatsen som en sådan. Vilket styrker vikten av en bra APL-plats för eleverna. Elliot som ingår i studien talar om att han vill ha ett arbete där han gör nytta. Att göra nytta och känna att man bidrar till samhället är något som Ineland (2014) visar på och framhåller sysselsättning som en av nyckelfaktorerna för att skapa en god livskvalité för personer med utvecklingsstörning

samt att det bidra till ett ökat självbestämmande. Yrkesläraren Sara efterlyser mer samarbete med andra instanser för att skapa goda förutsättningar till att hitta bra och lämpliga APL-platser som i framtiden ska kunna leda till någon form av anställning för eleverna. APL-middagen som skolan arrangerar är ett sätt för arbetsgivaren, arbetsförmedlingen samt försäkringskassan att möta denna elevgrupp och få en ökad förståelse för vad de kan behöva stöd i. Författaren menar att skolan behöver bli tydligare med vad APL-platserna betyder för skolans elever och vilken betydelse den kan ha för ett kommande arbetsliv. Skolan behöver också bli tydligare med vilka krav som behöver ställas för aktuella arbetsplatser när de tar emot den här elevgruppen anser författaren.

Anna som är speciallärare ger uttryck för att det saknas en "något/ någon" under övergången mellan skola, vuxenliv och arbetsliv. Studien visar att det finns ett behov av informella samtal och att det är viktigt för elevernas egna personliga utveckling anser författaren. Studien visar även att personalen försöker i största möjliga mån att vara och fylla det gap som saknas för eleverna vid skoltidens slut. Austin m. fl. (2018) talar om att övergången till vuxenlivet kan öka psykisk ohälsa och depression. Den har en större utbredning bland unga personer med utvecklingsstörning jämfört med andra grupper. Även Ineland (2014) för en diskussion om de negativa hälsoeffekter personer med utvecklingsstörning kan möta i samhället. Åren mellan 18-30 ska många livsavgörande beslut tas och Austin m. fl (2018) lyfter fram att många av de milstolpar som bostad, arbete, kärleksrelationer aldrig kommer till stånd eller blir senare genomförda, vilket enligt Schulenberg (2004) kan minska välbefinnandet. Ineland (2014) påtalar den negativa självkänslan som kan uppstå eller som kan öka när planer inte genomförs eller blir av. Även Floyd (2009) för en diskussion om ökad psykisk ohälsa när den ekonomiska självständigheten minskar för personer med utvecklingsstörning jämfört med andra unga grupper. Samtliga elever önskade sig ett arbete att gå till, en egen bostad tillsammans med någon man tycker om och så småningom en önskan om att bilda familj. Det kan synas som ganska generella önskemål från deltagarna men enligt

den tidigare forskningen från både Austin m. fl (2018) och Ineland (2014), visar att i praktiken kan det vara svårt för den här gruppen att uppfylla alla sina önskningar. Författaren anser att det är viktigt att det förs en ständig dialog med eleverna om deras framtidsplaner och möjligheter till ett självständigt liv mellan skola och elev. Det är också viktigt att lyfta fram möjligheterna och styrkorna som den här gruppen bär på.

När det kommer till att lämna skolpersonal och klasskamrater efter studenten är det något som alla fem deltagare funderar över och känner oro inför. Cleopatra tycker att det kommer att bli tråkigt då hon har hittat ett kompisgäng i gruppen som hon umgås med även privat. Ett intressant resultat som specialläraren berättar om är att elever med utländsk bakgrund har lättare att umgås med ta sina kamrater utanför skolan. Det kan vara något för övriga elever att lära sig från. Anna talar om att det finns en avsaknad från några av eleverna i gruppen i hur man vårdar en vänskap och hur man håller den vid liv. Anna berättar om exemplet där skolan gick in och ordnade kontakt och initiativ för två ungdomar som ofrivilligt tappade kontakten då en av eleverna slutat skolan. Författaren finner resultatet från yrkesläraren intressant, då Sara nämner att genom hennes utvecklingssamtal kommer det till hennes kännedom att en del av eleverna inte har någon att umgås med på sin fritid vare sig från gruppen eller andra sociala relationer med jämnåriga. Detta resultat stämmer inte med elevernas resultat och bild av deras kamratrelationer utanför skolan. Samtliga elever berättade att de hade någon form av sociala relationer med jämnåriga utanför skolan. Det är intressant hur svaren kan bli olika och varför det ger olika utslag. Margalit (2004) hänvisar i sin studie att ungdomar med utvecklingsstörning tenderar att vara mer ensamma än övriga ungdomar i jämnårig ålder och i den amerikanska studien av Stancliffe m. fl. (2010) talar författarna om en utbredd ensamhetsaspekt. Hur kommer det sig att resultaten skiljer sig mellan eleverna som deltog i studien jämfört med lärarnas resultat och den tidigare forskningen? Vad menas med ensamhet och hur känns det att vara ensam är kanske begrepp som borde ha förtydligats för att få en jämnare tolkning då samtliga elever ändå påpekade vad de

skulle sakna mest efter skolan var just kamratrelationerna som hade skapats under skoltiden funderar författaren på.

Studien visar enligt författaren, att skolan behöver bli tydligare med vad APL-platserna betyder för eleverna och vilken betydelse de kan ha för ett kommande arbetsliv. Resultatet visar också att skolan kan bli tydligare med vilket stöd och vilka krav som behöver ställas för aktuella arbetsplatser att ta emot den här elevgruppen och Säljö (2000) menar att i den sociokulturella traditionen kan lärande ske på olika platser och i olika sociala sammanhang. Specialläraren och yrkesläraren talar om att de mjuka värdena ska värderas högre och önskar att fler arbetsgivare ska kunna se möjligheterna snarare än svårigheterna och vinstmål när det kommer till att anställa unga personer med utvecklingsstörning. Både Anna och Sara uttrycker att deras styrkor som lojalitet, plikttrogenhet och att de kommer i tid är något som behöver lyftas fram mer och något som arbetsgivarna borde ta fasta på. Sara är medveten om att tidsaspekten samt brister i kassahantering kan vara avgörande för arbetsgivaren men önskar ändå att de skulle ha ett bredare perspektiv för att se vad eleverna kan bidra med och vad de ger till arbetsplatsen. Ur ett relationellt perspektiv är det omgivningen som ska undanröja hinder för eleven enligt Ahlberg (2013). Molin (2008) lyfter fram att det finns en medvetenhet om elevgruppens begränsningar kring sin egen arbetsprestation. Resultatet visar att två av eleverna var tydliga med att det fanns en svårighet med att hantera exempelvis kassan och Cornelia var medveten om sitt försvagade immunförsvar, vilket gör att hon inte kan arbeta inom barnomsorgen då risk för bakterier och virus spridning är stor. Studiens resultat styrker Molins (2008) tankar om den medvetenhet som finns om begränsningarna i elevgruppen. Studien visar att det är även viktigt för eleverna att se vilka möjligheter de kan ha på olika arbetsplatser för att öka motivationen under elevens skolgång samt praktik. Författaren reflekterar över Arvidssons (2016) studie att då 24% är "någon annanstans" behövs det att olika samhällsinstanser samarbetar och medvetet arbetar för att unga personer med utvecklingsstörning ska hamna någonstans och vara en del av någonting.

Både Phillips och Soltis (2014) och Ahlberg (2013) talar om att elever lär sig med hjälp av andra och tillsammans med andra. Genom att låta eleverna komma mer till tals när det gäller arbetsmetoder och innehåll skulle ett lärande kunna ske genom den proximala utvecklingszonen som Vygotskij lyfter fram. Författarna poängterar även att de lär sig mer i grupp än på egen hand. Pedagogerna i verksamheten behöver bli mer lyhörda över det som eleverna efterfrågar och det är pedagogens skyldighet och uppgift att göra sitt bästa att implementera och väva in elevernas önskemål i möjligaste mån i ämnena. Ett av målen från Gysär 13 är att genom inflytande i skolan skall eleverna kunna bidra till att senare delta i samhällslivet (Skolverket, 2013b). Sara berättar genomgående under samtalet att hon behöver "ha händerna på ryggen och ta två steg tillbaka" och menar genom citatet att hon behöver tänka på att inte serva för mycket, att ge eleverna tid att själva hitta på, förstå och lösa en skoluppgift eller ett uppdrag från skolan. När det kommer till elevinflytande uppmärksammade Sara att skolan behöver bli bättre på att ge eleverna möjlighet att träna, kunna och våga uttrycka sina önskemål inom skolans ramar för att på så sätt påverka och skapa mer inflytande över sin egen skolgång (Skolverket, 2014). Elliot lyfter fram att mentorstiden är ett forum där han tycker att varje röst bli hörd och att den räknas. Det bör pedagogerna i verksamheten uppmärksamma och ta fasta på. Det spelar kanske inte någon roll för varje elev att ha mentorstid men om det spelar en roll för en elev, är det viktigt att man fortsätter med mentorstiden och inte stryker den för något annat som brist på tid exempelvis menar författaren. Elliot lyfter även fram att han tycker killgruppen har varit ett bra inslag i skolan. Där får han lära sig om människokroppen och där tränar de även på att dela med sig av olika erfarenheter, vilket också är ett led i att bli självständig och delaktig anser författaren. Då kan det vara önskvärt att det är ett stående inslag i skolan om möjligheten finns. Resultatet visar att tre av eleverna önskar mer engelska som kan användas i samhället och i arbetslivet. Delina menar att det kan vara bra att i fall man möter någon som inte kan svenska och Leo önskar att lära sig "handelsfraser" som är bra att kunna under sommarjobbet. Resultatet visar att inga av eleverna nämner blocket som en viktig del i skolan för att

bli självständig och endast en elev nämner att hemkunskap som ett av ämnena som bidrar till elevers självständighet. Resultatet från specialläraren visar att det är i blocket eleverna lär sig att exempelvis skriva inköpslistor, vad de behöver tänka på inför att flytta hemifrån med mera. Att resultatet skiljer sig åt på den fråga finner författaren intressant, då samtliga elever nämnde sin egen yrkesinriktning samt matematiken. Enligt specialläraren är blocket en programfördjupning som kan liknas vid ett valfritt kurspaket inom sin yrkesinriktning som ingår i år 3 och 4. Det skulle kunna tolkas enligt författaren att eleverna tänker att hemkunskapen och blocket är som vilket annat ämne de läser. Vilket innebär att skolan har varit otydlig med att beskriva och förklara ämnens betydelse och dess förberedelser, för ett självständigt liv efter skolan, då ämnena tar upp viktiga saker anser författaren.

Diskussionen om särskolans vara eller icke vara och hur den påverkar eleverna som går i skolformen är värd att tala om, då två av eleverna har valt att inte berätta detta för sina kompisar som går reguljära programmet till en början. Författaren anser att det beror på att det finns ett problematiskt synsätt när det kommer till bilden av särskolan. Vad gör det med självkänslan att gå i en annan skolform än den övriga skolan? Två av eleverna talar om att de lär sig bättre för att de får längre tid på sig och mer hjälp. Även Frithiofs (2007) resultat visar att deltagarna tyckte det var bra med särskolan. Frågan är om denna hjälp eller extra tid inte skulle omfattas av den reguljära skolan. Det relationella perspektivet enligt Ahlberg (2013) lyfter fram att det inte är individen som är bärande av problemet utan hindret ligger i elevens möte med omgivningen. En av speciallärarens uppgifter är att undanröja hinder i lärmiljön. Författaren anser att dessa hinder behöver undanröjas, oavsett skolform. Det finns en problematik då eleverna måste konfronteras med olika identitetstillhörigheter enligt Molin (2014). Enligt Sara råder det en utbredd okunskap om den här elevgruppen inom den reguljära skolan. Den tidigare forskningen från bland annat (Austin m .fl. 2018; Margalit, 2004; Ineland, 2014; Molin, 2008; Frithiof, 2007) visar att det finns ett samband mellan det sociala nätverket och utvecklingsstörning och de når i bästa fall samhällets milstolpar senare i livet. Vilket

medför att deras självbestämmande inskränks på flera plan. Delaktigheten i samhället är ofta på andras villkor än deras egna. Studiens resultat styrks av både Frithiof (2007) och Molin (2008) som visar att delaktighetens villkor styrs av samhället samt att det finns ett tydligt spår av utanförskap. Skolan behöver enligt författaren arbeta aktivt och långsiktigt med att få personer med utvecklingsstörning delaktiga utifrån elevernas egna villkor, skolan behöver ge och skapa plattformar för att delaktighet ska kunna skapas, tränas och utmanas. Ineland (2014) talar om dubbelheten om att vilja vara normal gentemot det avvikande. Då två av eleverna inte ville tala om för sina kompisar att de först gick på gymnasiesärskolan talar detta för att det finns en problematik kring benämningen särskola och att det finns ett påtagligt utanförskap på skolan enligt författaren. Molins (2008) resultat visar på att eleverna har en önskan och längtan att vara med andra och att vara som andra. Även Salamancadeklarationen från Unescorådet (2006) tar upp att elever i särskilt behov lär sig mer tillsammans och i den reguljära skolformen och att det är i det sammanhang de kan bli delaktiga i samhället, vilket talar för en endast en skolform anser författaren.

Praktisk relevans

Som blivande speciallärare kommer jag att ta med mig, från den här studien, att eleverna efterfrågar mer studiebesök på arbetsplatser och folkhögskolor för att få en ökad förståelse om vilka typer av arbeten och arbetsplatser som kan vara aktuella för eleverna. Det är något som vi i arbetslaget kan arbeta mer med och tillsammans med studievägledaren på skolan försöka att få mer tid till. I en av intervjuerna med en av eleverna framkom det att det behövs mer träning i hur man ska klara sig själv, betala räkningar och få ett hushåll att fungera. Eftersom jag är lärare i ämnet samhällskunskap, är dessa önskemål, något jag kommer att ta på stort allvar och ska därför lägga in detta i kommande arbetsområden inom ämnet till hösten. I och med studien, har ny kunskap och insikt kommit till mig, som jag kan arbeta vidare med, för att göra våra elever redo, för ett liv utanför skolan och till goda samhällsmedborgare. Min uppgift som

speciallärare är att se möjligheter och att undanröja de hinder som kan uppstå på vägen i lärmiljön i och utanför skolan (SFS 2011:186). Då ett av de mest framträdande ämnena som hemkunskap är för att klara sig själv är det intressant att ingen elev nämnde det ämne som ett ämne där man lär sig om att klara sig själv, laga mat, städa och tvätta. Utan det var som vilket annat ämne i raden. Här har vi som pedagoger mycket att lära oss att bli tydligare om vilket signal och status vi ger ett ämne. Min förhoppning är att med denna studie ska flera få upp ögonen för det som eleverna tycker är viktigt för ett självständigt liv efter skolan samt att ha förståelse för vad elevernas oro och förhoppningar inför framtiden kan ge uttryck för. Det behöver finnas ett större samarbete mellan den reguljära skolan och särskolan för att det är tillsammans som möjligheten finns för en mer inkluderande samhörighet och delaktighet.

Fortsatt forskning

Författaren tycker det skulle vara intressant att följa dessa elever med vissa tidsintervaller och med samma frågeställningar, för att se hur deras framtid blev efter studenten. Hur uppfylldes deras drömmar, förväntningar och farhågor inför framtiden, hur blev övergången skola-arbetsliv, hur skulle skolan kunnat bättre förbereda eleven inför deras kommande utmaningar.

Ett annat område där forskningen skulle kunna ta vid är att analysera vilka mötesplatser som är tillgängliga för unga personer med utvecklingsstörning i samhället. Blir den här gruppen en del av samhället, eller står de utanför?

Författaren tycker också det skulle vara intressant att klargöra vilket ansvar samhället har för den här gruppen efter det att skolan tar slut och var detta ansvar finns. Hur den politiska dagordningen ser ut för personer med utvecklingsstörning är också ett intressant område att kartlägga och analysera.

Referenser

Ahlberg, A. (2013). *Specialpedagogik i ideologi, teori och praktik- att bygga broar*. Stockholm: Liber.

Arvidsson, J. (2016). *Sysselsättning och social rättvisa- En nationell registerstudie om 12 269 unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning*. Lund: Halmstad University Press.

Aspelin, J. (2013). Relationell specialpedagogik: i teori och praktik. Kristianstad: *Kristianstad University Press*, 2013. s. 13-25.

Austin, K. L., Hunter, M., Gallagher, E. & Campbell, L. E. (2018). Depression and anxiety symptoms during the transition to early adulthood for people with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research* VOLUME 62 PART 5 pp 407–421.

Backman, J. (2008). *Rapporter och uppsatser*. Lund: Studentlitteratur. □

Bryman, A. (2002). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber ekonomi.

Fangen, Katrine., Sellerberg, Ann-Mari. (2011). *Många möjliga metoder*. Lund: Studentlitteratur AB.

Floyd F. J., Costigan C. L. & Piazza V. E. (2009) The transition to adulthood for individuals with intellectual disability. *International Review of Research in Mental Retardation* 37, p. 31–69.

Frithiof, E. (2007). *Mening, makt och utbildning - Delaktighetens villkor för personer med utvecklingsstörning*. Nr, 117/2007 Pedagogik. Acta Wexionensia. Växjö University Press.

Goffman, E. (2011). *Stigma*. Stockholm: Norstedts.

Grunewald, K. (1996). *Medicinska omsorgsboken*. Stockholm: Natur och kultur.

Hwang, P. & Nilsson, B. (2012). *Utvecklingspsykologi*. Stockholm: Natur & Kultur.

Ineland, J., Molin., Martin. & Sauer, Lennart (2013). *Utvecklingsstörning, samhälle och välfärd*. Polen: Gleerup.

Ineland, J. (2014). Kropp och känsla. Perspektiv på utvecklingsstörning och hälsa. *Socialmedicinsk tidskrift*. Vol 91, Nr 6 s. 640-649.

Kvale, S., Brinkmann, S. (2014). Lund: Studentlitteratur AB.

Lansheim, B. (2010). *Förståelse av uppdraget specialpedagog: blivande och nyblivna specialpedagogers livsberättelser*. Lärarutbildningen, Malmö Högskola.

Margalit, M. (2004). Loneliness and Developmental Disabilities: Cognitive and Affective Processing Perspectives. *International Review of Research in Mental Retardation*, Volume 28, Issue null, Pages 225-253.

Mineur, T., Bergh, S., Tideman, M. (2009). *Livssituationen för unga vuxna med lindrig utvecklingsstörning- en kunskapsöversikt baserad på skandinavisk forskning 1998-2009*. Stockholm: Stockholms läns landsting.

Molin, M. (2008). *Delaktighet i olika världar — om övergången mellan gymnasie-särskola och arbetsliv*. Högskolan Väst. s. 1654-1766

Nirje, B. (2003). *Normaliseringsprincipen*. Lund: Studentlitteratur.

Peterson, G., Ekensteen, W., Rydén, O. (2006). *Funktionshinder och strategival- Om att hantera sig själv och sin omvärld*. Lund: Studentlitteratur.

Phillips, D C. & Soltis, J F. (2014). *Perspektiv på lärande*. Lund: Studentlitteratur.

Regeringskansliet. (2006) *FN:s konventioner om mänskliga rättigheter*. Stockholm: Elanders Sverige.

Regeringskansliet. (2006). *Mänskliga rättigheter- Konventionen om barnets rättigheter*. Stockholm: Edita Norstedts Tryckeri AB.

Repstad, P. (2007). *Närhet och distans- kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.

Runström Nilsson, P. (2015). *Pedagogisk kartläggning- Att utreda och dokumentera elevers behov av särskilt stöd*. Falkenberg: Gleerups.

Schulenberg J. E., Bryant A. L. & O'Malley P. M. (2004) Taking hold of some kind of life: how developmental tasks relate to trajectories of wellbeing during the transition to adulthood. *Development and Psychopathology* 16, p.1119–40.

SFS nr 2010:800 Svensk författningssamling. *Skollag*. Utbildningsdepartementet. Stockholm: Fritzes.

SFS nr 2011:186 Svensk författningssamling. *Examensordning för speciallärarexamen*. Utbildningsdepartementet. Västerås: Edita Västra Aros.

Skolverket. (2013a). *Kort om gymnasiesärskolan*. Stockholm: Elanders Sverige AB.

Skolverket. (2013b). *Läroplan för gymnasiesärskolan 2013*. Västerås: Edita Västra Aros.

Skolverket. (2014). *Allmänna råd - Arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram*. Stockholm: Elanders Sverige AB.

Skolverket. (2017). *Alla elevers inflytande över sitt eget lärande. [20180418]*

Stúkat, Staffan. (2011). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur AB.

Svenska Uneskorådet (2/2006). *Salamanca-deklarationen och Salamanca +10*. Stockholm: Svenska Uneskorådet. www.unesco.se [20180311]

Swärd, A-K. Florin, K. (2014). *Särskolans verksamhet- uppdrag, pedagogik och bemötande*. Lund: Studentlitteratur AB.

Stancliffe, Roger J. Larson, S., Auerbach, K., Engler, J., Taub S., & Lakin K. C. (2010). Individuals with Intellectual Disabilities and Augmentative and Alternative Communication: Analysis of Survey Data on Uptake of Aided AAC, and Loneliness Experiences, *Augmentative and Alternative Communication*, 26:2, 87-96.

Szönyi, K., Dunker Söderqvist, T. (2012). Där man söker får man svar- Delaktighet i teori och praktik för elever med funktionsnedsättning
Specialpedagogiska skolmyndigheten, Nr 2. s.112. DanagårdLiTHO

Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer- inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Elanders Gotab.

Bilaga 1

Intervjuguide till eleverna

1. Vad skulle du vilja göra efter att du har tagit studenten?

- a) Drömmar och förväntningar? Hur vill du att din framtid ska se ut?
- b) Känns det bra att ta studenten?
- c) Är du nervös inför framtiden?/varför?

2. Finns det något speciellt yrke som du skulle vilja arbeta med?

- a) Tycker du att skolan har hjälpt dig att komma närmare målet?
- b) Hur har ni jobbat i skolan för att klarar er på egen hand?
- c) Vad skulle du vilja att skolan hjälper dig med? Finns det något skolan skulle kunna göra bättre?

3. Hur har du upplevt det att gå på gymnasiesärskolan

- a) Kommer du ihåg vad du tänkte när du skulle börja på gymnasiesärskolan?
- b) Hur var det att börja gymnasiesärskolan?
- c) Vad tyckte din familj och kompisar om att du skulle börja på gymnasiesärskolan?

4. Finns det något som känns jobbigt med att lämna skolan?

- a) Känner du någon oro och hur upplever du den oro?

5. Hur känns det att lämna sina klasskompisar?

- a) Har du kompisar som du kommer att träffa efter gymnasiet?
- b) Känns det läskigt att skiljas från dina klasskompisar?

Bilaga II

Intervjuguide till specialläraren samt yrkesläraren

- 1. Hur upplever du som lärare att det går för eleverna som har tagit studenten?**
  - a) Finns det någon uppföljning från skolans sida för att se vad som händer med eleverna som har slutat skolan?
  - b) Finns det en kontakt med tidigare APL-plats för att se hur det går för den tidigare eleven (om den har fått anställning på en tidigare APL plats)?
  - c) Kommer de gamla eleverna tillbaka för att hälsa på?

- 2. Vad gör ni och hur arbetar ni på skolan för att hjälpa eleverna till ett självständigt liv utanför skolan och hur syns detta i er undervisningen?**
  - a) Har personalen på det nationella programmet NPS en handlingsplan när det gäller att arbeta för elevernas självständighet?
  - b) Hur ser dialogen ut i arbetslaget när det kommer till arbetet med elevernas självständighet?
  - c) Hur arbetar just du för att eleverna ska bli självständiga? Arbetssätt/ metoder?

- 3. Vilken dialog förs mellan elev och dig som lärare angående framtiden?**

- 4. Hur samverkar skolan med andra samhällsinstanser för att underlätta övergången mellan skolan och arbetsliv?**

- 5. Vilket inflytande har eleverna för att påverka sin utbildning för att kunna delta och bidra i samhällslivet utanför skolan?**

- 6. Upplever du som lärare att det finns en oro hos eleverna när de ska sluta?**
  - a) Hur kommer den oro till uttryck?
  - b) Inom vilka områden finns denna oro?

- 7. Hur upplever du som lärare att kamratrelationerna ser ut för eleverna på det nationella programmet?**
  - a) hur ser kamratrelationerna ut i gruppen?
  - b) På skolan?
  - c) Utanför skolan?